

**Joanot Martorell, “cavaller habitador de la ciutat de València”
Nous documents sobre els darrers anys de l'autor de *Tirant lo Blanc***

Abel Soler
Universitat de València

1. Una confusió homonímica en avançat procés de resolució

Amb una apreciable repercussió en les planes d'aquesta revista, s'ha suscitat en els darrers temps un debat sobre el lloc de residència i escriptura, i sobre l'activitat de l'autor de *Tirant lo Blanc* en els últims anys de sa vida (1458-1465).¹ La coexistència aleshores, a la Corona d'Aragó, de distints personatges anomenats “Joan” o “Joanot Martorell” ha generat un problema d'identificació que, al nostre parer, està en vies de resoldre's satisfactòriament.

Amb tot, i de moment, no s'ha arribat a un desitjable consens acadèmic sobre quin dels tres “Joan/-ot” Martorell que figuren en la documentació catalana i valenciana de mitjan segle XV fou l'autor del *Tirant*: [1] el trinxant i comptable del príncep de Viana, i ambaixador de Barcelona a París, com argumenta Jaume Torró (2010; 2011); [2] el procurador general del comtat de Dénia, i batle de les viles de Dénia i Xàbia, com sosté Agustín Rubio (2010; 2013), o [3] el cavaller empobrit i resident a València, com se l'havia considerat fins a fa poc (Soler 2012). Fins aquest moment, com ens adverteix d'entrada Ferran Garcia-Oliver (2013), no hi havia “res tancat, i tot estarà per molt de temps obert mentre no apareixerà un document en primera persona de mossèn Martorell, o la referència directa siga tan clara i contundent que ens estalvie el dubte. I aquestes proves irrefutables ni Torró, ni Rubio, ni Soler, no les han pogut exhibir.”

Altra cosa és que, per algunes puntualitzacions històriques i contextuals que ens semblaven lògiques i versemblants (Soler 2012), i a la vista de nous documents inèdits que publiquem ara,² continue reforçant-se com a més viable i plausible la tercera hipòtesi identificativa: la del *Tirant* escrit a València. Han recolzat aquesta proposta identificativa –amb arguments lingüístics, històrics i d'interpretació documental més ponderats i primmirats– el filòleg Antoni Ferrando (2012), i els medievalistes Antoni Furió (2013) i Ferran Garcia-Oliver (2013), excel·lents coneixedors de la societat valenciana del segle XV.³ La qual cosa atorga una mínima garantia de fiabilitat a la nostra tesi, potser criticable –amb raó– per la nostra limitada competència historiogràfica.

Arribats en aquest punt, entenem que la manera de fer avançar el debat cap a una solució convincent i definitiva no hauria de ser la d'enrocar-se en posicions redundants –com aquella de titular un article “Només hi ha un Joan Martorell...”–, quan nosaltres en documentem més de tres⁴–, sinó la d'aportar, com fem ara, novetats arxivístiques al

¹ Us remetem a la bibliografia, on es relacionen els diversos articles apareguts en *eHumanista*.

² Que desconexíem encara quan proposarem descartar, per improbables, els plantejaments hipotètics de Torró i Rubio (Soler 2012).

³ Amb immediata anterioritat a la publicació del nostre article en *eHumanista*, el medievalista Mateu Rodrigo manifestava (637), les seues reserves sobre la fonamentada, però discutible, proposta de Rubio Vela. Per la seua banda, Josep Guia (2000), bon coneixedor de la nostra literatura del segle XV, fou el primer a qüestionar amb arguments raonables, tot i que fóra en un àmbit periodístic i divulgatiu, l'entelèquia d'un *Tirant* escrit a Barcelona.

⁴ Tal com adverteix oportunament Agustí Rubio (2011, 22), Jaume Torró “silencia la presència de Joan Martorell ‘menor’ entre els servidors del príncep” relacionats el dia de la seua mort (23 de setembre del 1461). En el document en qüestió hi havia fins a tres Martorells, dos dels quals portaven per nom de fonts “Joan”: “Johanni Marturell [maior dierum?],” “Johanni Marturell minor [dierum]” i “Marturell page.” Potser al professor Torró sols li interessava un –quin de tots: el major?, el menor?, el patge?– per tractar

respecte. Subscrivim, així les coses, l'assenyat consell de Ferran Garcia-Oliver (2013, 204-205): “Convindria, però, que els intervinents [en el debat sobre l'autor del *Tirant*] es prestaren més bé al diàleg, a l'intercanvi de parers sota la presumpció de l'error, que a la bel·licositat que per moments recorda les lletres de batalla.” S'imposa, doncs, el deure d'aclarir i contrastar les tres línies argumentals en base a tot el que s'ha exposat fins ara.

Avançant en aquesta línia, no de polèmiques vàcues, sinó de revisió de dades i síntesi sinòptica, crèiem imprescindible –per a una més còmoda orientació del debat– organitzar i distribuir de manera coherent, segons que puguen associar-se a un o a altre Joan Martorell, els documents exhumats i treballats per Fullana (1936; 1945), Chiner & Villalmanzo (1992), el mateix Villalmanzo (1995), Garcia-Oliver *et alii* (2009-2011), Rubio Vela (2010; 2013), Torró Torrent (2010; 2011) i Escartí (2012). Així mateix, n'afegirem alguns de nous, d'inèdits: els uns, aportats per nosaltres;⁵ els altres –els més interessants–, facilitats gentilment pel Francesc Villanueva.⁶ Lamentablement, no sempre és clar si un document es refereix a aquest o a aquell personatge: heus ací on rau la polèmica. D'altra banda, les noves aportacions no són documents que resolguen definitivament la controvèrsia, però sí testimonis essencials per conèixer millor les ocupacions i preocupacions del Joanot Martorell escriptor: aquell que manifestà haver començat el *Tirant* el 1460 i que era mort el 1465.

Contrastant i organitzant cronològicament els diferents testimonis escrits referits a personatges dels anys 1450-1470 anomenats Joan o Joanot Martorell, el que obtenim és el fitxer biogràfic d'almenys quatre Martorells coetanis però distints. Evidentment que hi havia altres *Joan/-ot Martorell* a la Corona d'Aragó, i a la mateixa Alzira del segle XV, com ho documenta Antoni Furió (154), però sols els quatre que hem destriat i hem tractat de “perfilar” documentalment presenten interès per al procés esclaridor o identificatiu que centra el debat en curs. Per tal de donar-los a conèixer millor, hem distribuït el regest en quatre quadres cronològics,⁷ corresponents respectivament a:

- 1) Un *mossèn* Joanot Martorell, cavaller *habitador* de València, que en comptades ocasions figura com “Joan”; que es mantingué fidel i agraït al rei Joan II d'Aragó, malgrat la seua situació de penúria econòmica, i que es correspon, amb tota probabilitat, amb l'autor de *Tirant lo Blanc*.
- 2) Un *mossèn* Joan Martorell, cavaller de València, cosí prim de l'anterior, que mai no és “Joanot”; que tenia senyories i interessos localitzats al terme i la vila de

de refermar la seua proposta identificativa. Emperò, tant l'elecció arbitrària com el silenciament de fonts conegudes, fan pensar en punts de partida metodològicament arriscats, si més no. Posat en evidència el dilema documental per Rubio, respon Jaume Torró: “Entre ‘Johanni Marturell’ i ‘Johanni Marturell minori,’ suposo que l'escrivà de ració és el primer, tenint en compte els noms que precedeixen ‘Johanni Marturell’ i el segueixen, però no ho sé.” Hi ha fins i tot la possibilitat (vegeu quadre 3) que el trinxant Joanot Martorell –quasi sempre *Joanot*– i l'escrivà de ració Joan Martorell –sempre *Joan*– (documents de Messina, 1458) foren dues persones distintes i que el diminutiu *-ot* distingira el *minor* del *maior*; amb la qual cosa Torró podria trobar una solució satisfactòria a l'enigma identificatiu. En qualsevol cas, ni l'un ni l'altre són mai “cavallers” ni semblen tenir res a veure amb *Tirant lo Blanc*.

⁵ Amb motiu del treball de documentació d'un diplomata-biografia de Joan Roís de Corella (Soler 2014c) i en relació amb arxius com el de Protocols Notarials del Corpus Christi, la Catedral de València o l'*Archivo Histórico Nacional*, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia.

⁶ A partir del buidat dels registres de Cancelleria Reial i Batlia de l'Arxiu del Regne de València, relatius al regnat de Joan II. De particular interès són, en aquest sentit, els docs. 1, 3 i 4 de l'apèndix.

⁷ Les abreviatures d'arxius, tant en el text de l'article com en els quadres-regest, són: ARV, Arxiu del Regne de València; ACA, Arxiu de la Corona d'Aragó; ACV, Arxiu de la Catedral de València; ADV, Arxiu dels Ducs de Medinaceli (Sevilla); APCCV, Arxiu de Protocols del Corpus Christi (València); AHUV, Arxiu Històric de la Universitat de València; AHCB, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; AMV, Arxiu Municipal de València; AHN, *Archivo Histórico Nacional*.

Dénia, i que fou elegit per a exercir de procurador d'un comtat, el de Dénia, que devia conèixer a la perfecció.⁸

- 3) Un *en/honorable* Joan Martorell, que en comptades ocasions és “mossèn” o “Joanot”, però que mai no figura explícitament com cavaller i sí com ciutadà de València;⁹ el qual, de la mà de Joan de Cardona, majordom de Carles de Viana, passà a ser trinxant i escrivà de ració en “la casa” de dit primogènit, i continuà servint a Barcelona la causa antijoanista.¹⁰
- 4) I encara *en* Joan Martorell, donzell de València oriünd de Gandia, on posseïa l'alqueria d'en Martorell;¹¹ el qual estava també al servei de Joan de Cardona (doc. 6 de l'apèndix) i, ocasionalment, actuà a València de procurador del mateix príncep de Viana, Carles d'Aragó.¹²

⁸ L'“honorable mossén Johanot Martorell, cavaller,” procurador general del comtat de Dénia del 15 d'agost del 1459 (Escartí 2012) al 14 de gener del 1463 (Rubio 2010, 55-56), fou precedit en el càrrec pel “molt honorable mossènyer e de gran saviesa en Johan de Monpalau, donzell” (document del 1458, citat per Rubio 2013, 558), senyor de Pedreguer (*ca.* 1444-1460), senyoria alfonsina del terme general de Dénia (vegeu, entre d'altres, APPCV, Joan Sard, 1451-58, *passim*). Aquest “generós,” casat el 1423 amb una filla de l'influent mercader de València Manuel Suau (López, 207), havia sigut procurador del seu pare a Nàpols (APCCV, Joan Marromà, 1432-50, 05.10.1434) i assistent a Corts del 1444, i “col·locaria” un dels seus fills, Francí, en la cort del Joan II. Considerar amb Rubio (2010, 2011, 2013) que l'autor del *Tirant* –amb la seua trajectòria civil i antecedents penals (Chiner 1993; Villalmanzo)– era un “honorable mossènyer e de gran saviesa” capaç d'administrar un comtat i d'impartir-hi justícia, no és de sentit comú. No és que siga descartable, però sí que resulta ben difícil de creure, que l'autor del *Tirant*, sense tenir relació prèvia amb els afers de Dénia i atribolat per una breu però pèssima gestió senyorial de Murta i Benibrafim, li haguera caigut el títol de procurador comtal com una inesperada *Ínsula Barataria*, vers la fi dels seus dies. Al quadre 2 us remetem.

⁹ Tothom qui haja treballat amb documentació del segle XV, sap perfectament que l'apel·latiu “ciutadà de València” (*cives Valentie*, en el llatí de l'època) no equival a l'actual concepte modern de ciutadà empadronat en una ciutat, sinó a una condició social no privilegiada, el que implica l'exclusió de l'estament militar. Hom no podia ser alhora *cives* i *miles* (‘cavaller’). Això justifica, com bé ho postula Rubio (2011) que el trinxant i escrivà del príncep de Viana reba –per part de notaris, escrivans i cancellers– els tractaments protocol·laris corresponents a un simple ciutadà (ibídem).

¹⁰ Els arguments que situen el Joanot Martorell “de casa del príncep de Viana” (documentat i biografat per Torró 2001, 2002, 2011) en l'òrbita familiar *sensu laxo* de Joan de Cardona, els trobareu llegint els mateixos documents emprats per Torró, o acudint complementàriament a altres aportats per Soler (2012, 604-606) i Ferrando (2012, 659-660). Vegeu també el quadre 3. Ja advertirem en el nostre article que el trinxant que servia el rei Alfons a Nàpols era un donzell adolescent, tutelat pel seu avi. Afegirem ací que Jean de Saintré, el protagonista d'una cèlebre novel·la cavalleresca datada el 1456, comença la seua vertiginosa carrera al si de la cort en ascendir de patge –als 16 anys– a *valet tranchant* (vailet trinxant), al servei del mestre d'hostal (majordom) i amb un acompanyament de tres cavalls i dos patges. Vegeu La Sale (65-70) i Szkilnik (141). És sabut també que el marquès de Santillana entrà a la cort del príncep Alfons (futur Magnànim) el 1412, amb només 14 anys d'edat, i fou designat trinxant: una tasca pròpia d'adolescents. Poc després ascendiria a “coper” de la cambra del rei (Beltrán, XLIV). Certament, el madur –o immadur, segons que es mire– Joanot Martorell no encaixa gens bé en l'ofici de vailet trinxant que li atribueix Torró; mal que siga només per qüestions d'edat. I podria ser que el trinxant i l'escrivà identificats per ell no foren en realitat una mateixa persona.

¹¹ Es documenta en el primer terç del segle XV un Joan Martorell, senyor de l'Alqueria d'en Martorell (horta i actual nucli urbà de Gandia; fitant amb la senyoria d'Hug de Cardona: el Real i Benipeixcar), que actua ja de procurador dels Cardona en assumptes relacionats amb moros vassalls. Deu ser el progenitor d'aquest homònim Joan Martorell; encara ens guiem per l'homonímia i no en tenim una certesa de filiació absoluta. L'Alquerieta –com també se la coneix– no seria adquirida pels Borja fins el 1548, de mans de Miquel-Joan Martorell. Més detalls sobre açò en Soler (2011, 89).

¹² Aquest Joan, doncs, no és cap errada notarial, com tracta de justificar Jaume Torró, amb un dels malabarismes hermenèutics que “arredoneixen” la seua proposta. A tots ens pot passar: és fàcil atribuir els errors propis als escrivans del segle XV. “Doncs bé, algun error s'ha produït, perquè en aquest document de Joanot Martorell del príncep de Viana...” (us remetem a Torró 2011, 585). No existeix un únic document presumptament “errat,” sinó dos i correlatius, i ambdós remetent a un tercer escrit (la

QUADRE 1			
Mossén Joanot (o Joan) Martorell, cavaller de València, autor de <i>Tirant lo Blanc</i>			
data i lloc	font	assumpte	menció específica
02.12.1460, València	ARV, Governació, 2.298, mà 24, f. 4r	Galceran Martorell, en nom seu i dels seus germans, exigeix el pagament d'un deute als hereus d'Ausiàs Marc, davant la cort de la Governació de València .	mossén Johanot Martorell, cavaller
29.01.1461, València	ARV, Governació, 2.300, mà 1, f. 41r/v	Galceran Martorell, en nom seu i dels seus germans, insisteix en la reclamació als hereus d'Ausiàs Marc, davant la cort de la Governació de València .	mossén Johanot Martorell
03.02.1461, Lleida	ARV, Cancelleria reial, reg. 97, f. 41v	Joan II mana als juristes de València Tomàs de Cotlliure i Andreu Sard que resolguen prompte el litigi pendent entre els germans Joan i Jaume Martorell, que habitaven fa poc (1458-1459?) a Gandia , i els hereus de Goçalbo d'Íxer.	<i>dilectos nostros Joannem et Jacobum Martorell, olim habitatores ville Gandie</i>
09.02.1461, Fraga	ARV, Cancelleria reial, reg. 96, fs. 19v- 20r	Joan II mana al jurista de València Tomàs de Cotlliure que resolga prompte el litigi pendent entre els germans Joan i Jaume Martorell, i els hereus de Goçalbo d'Íxer; tal com ell li havia ja ordenat estant a València (el 1459).	<i>dilectorum nostrorum Joannis et Jacobi Martorell</i>
16.04.1461, València	ARV, Governació, 35, f. 35r/v	Joana d'Esplugues reclama un deute, per impagament de pensions de censal, a Joanot Martorell, davant la cort de la Governació de València .	en Johanot Martorell
01.03.1462, Tudela	ARV, Cancelleria reial, 98, f. 6v	Joan II, a prec de l'advocat dels germans Martorell (Galceran, Joan, Aldonça i Damiata) mana al regent de la cort de la Governació de València que avance en el procés incoat per aquests contra Jofre de Blanes, hereu universal d'Ausiàs Marc.	<i>Johannem Martorell, militem</i>
26.06.1462, València	ARV, Governació, 2.304, mà 5, f. 7r/v	Acord sobre l'herència d'Ausiàs Marc, on intervé Galceran Martorell, en nom propi i com a procurador dels germans, davant la cort de la Governació de València .	l'honorable mossén Johanot Martorell
25.10.1462, València	ARV, Governació, 42, mà 77, f. 230r	Joana d'Esplugues reclama a Damiata i Joanot Martorell un deute per impagament de pensions de censal, davant la cort de la Governació de València .	l'amat en Johanot Martorell
08.11.1462, València	ARV, Governació, 42, mà 81, f. 23r/v	El jurista Gabriel de Riu-sec reclama als germans Martorell un deute per impagament de pensions de censal, davant la cort de la Governació de València .	en Johan Martorell
febrer-març 1464? (València?)	<i>Tirant lo Blanc</i> , dedicatòria	L'autor de <i>Tirant lo Blanc</i> declara ser i anomenar-se Joanot Martorell; diu que és cavaller i manifesta escriure per a " la nació d'on yo só natural ", en llengua " valenciana ."	yo, Johanot Martorell, cavaller, sols vull portar lo càrrech
09.04.1464,	ARV,	Joan II atorga salconduit a Joanot Martorell	<i>dilectum nostrum</i>

procura d'un notari de Barcelona, que no creiem que erra també...). A més, en ambdós documents valencians no diu "Joanot," com voldria Torró, sinó "Johannes Martorell, domicellus, habitator Valencie." I, en conseqüència, no es tracta de cap *lapsus*, sinó un personatge documentat i ben relacionat amb Joan de Cardona, el majordom del príncep de Viana. Us remetem ara al quadre 4.

Saragossa	Cancelleria reial, 240, f. 47r/v	per a romandre a València i anar a altres parts en nom del rei, sense ser molestat per la causa que té pendent contra Joan d'Íxer. Es preveu que torne després a la cort a retre'n compte.	<i>Joannotum Martorell, militem</i>
23.04.1464, València	ARV, Batlia, 51, fs. 589v-590r	El cavaller habitador de València Joan Martorell rep 100 sous de la batlia valenciana per a viatjar a Mallorca i efectuar una gestió indeterminada per encàrrec del rei.	yo, en Johan Martorell, cavaller, habitador de la ciutat de València
24.04.1465, València	ARV, Governació, 2.314, f. 113; 2.317, fs. 42-48v	Galceran Martorell reclama a Martí-Joan de Galba, donzell de València , el <i>Tirant lo Blanc</i> , que el seu difunt germà Joanot li havia empenyorat per preu de 100 rals castellans, per febrer o març del 1464 .	l'honorable mossén Johanot Martorell, quòndam , cavaller

QUADRE 2**Mossén Joan Martorell, cavaller de València, senyor de Beniarbeig (en terme de Dénia) i batle del comtat de Dénia**

data i lloc	font	assumpte	mentió específica
16.04.1450, València	ARV, Governació, 2.278, mà 3, f. 47r.	Ferma de dret d'Hug de Cardona, senyor d'Ondara, i Beatriu Despont, senyora de Pàmies, per un conflicte per elecció de sequier amb Joan Martorell, senyor de Beniarbeig, i la Vila de Dénia .	lo honorable mossén Johan Martorell, qui és senyor del loch de Beniarbeig
09.05.1450, València	ARV, Governació, 2.278, mà 4, f. 25.	Ferma de dret d'Hug de Cardona i Beatriu Despont, senyors respectivament d'Ondara i Pàmies, en un contenciós per l'aigua de reg del riu de Beniòmer (terme de Dénia), contra Joan Martorell.	lo honorable mossén Johan Martorell, cavaller, senyor del loch de Beniarbeix e Benicadim
del 12.05 al 04.06.1455, València	AHUV, <i>Varia</i> , caixa 1, doc. 6, fs. 2r-3v	Diversos documents relacionats amb el dot de Beatriu, filla del jurista Joan Gallac menor, recent casada (cartes nupcials, 05.12.1454) amb Joan Martorell; una d'elles relacionada amb Pere Castellar.	<i>honorabili Johanni Martorell, militi, domino loci de Beniarbeig / honorabilis Johanni Martorell, militi, habitatori Valentie / honorabilis Johanni Martorell, militi, habitatori dicte civitatis</i>
30.05.1455, València	ARV, Justícia civil, 1.935, mà 7, f. 16r	Joan Martorell, cavaller de València, declara davant el justícia civil de València que Joanot Martorell, cavaller també de València, es troba des de fa temps a Nàpols. ¹³	L'onorable mossén Johan Martorell, cavaller, habitador de València [...] dix que [...] lo dit mossén Johanot Martorell se'n partí e anà fora del present regne
21.05.1457,	ARV,	Joan de Navarra, lloctinent general, a	<i>dilecti nostri Johannis</i>

¹³ S'hi evidencia la pràctica –no sistemàtica, però sí habitual– dels notaris i escrivans de València, de diferenciar ambdós personatges homònims –en aquest cas, amb major raó, per tal com apareixen junts–, de manera que l'autor del *Tirant* (germà de Galceran, Damiata, etc.) era normalment *Joanot*, i el senyor de Beniarbeig, sempre era dit *Joan*. “La importància de llamarse Joanot” no té cap rellevància per a Rubio (2013, 594), perquè no encaixa en el seu quadre interpretatiu, però sí que la tenia en la pràctica administrativa del segle XV. Si seguïem la seua tesi, ens trobaríem amb dos *mossens* Joan Martorell, cavallers ambdós, actuant simultàniament en terme de Dénia: l'un, retirat al seu lloc de Beniarbeig i l'altre manant al castell de Dénia –i escrivint el *Tirant* en estones lliures. I, per a major confusió de notaris, administradors i veïns del poble, els dos s'anomenarien en les escriptures “Johan,” i cap d'ells no seria mai “Johanot.” Insistim: alguna cosa no encaixa gens bé en l'esquema proposat per Rubio.

Tudela	Cancelleria reial, 278, fs. 112v-113r	súplices de Joan Martorell, senyor de Benicadim i Beniarbeig, ordena al lloctinent de la governació de València que s'avance en la causa entre aquell i la Vila de Dénia .	<i>Martorell, militis, cuius esse dicuntur loci de Benicadim et de Beniarbeig</i>
25.05.1457, Almunia de Doña Godina	ARV, Cancelleria reial, 278, fs. 117v-119r	Joan de Navarra, lloctinent general, atenent a la petició de Joan Martorell, senyor de Benicadim i Beniarbeig, ordena al lloctinent de la governació de València que ordene als oficials de Dénia la devolució de les penyores fetes a dit Martorell, per negar-se aquest a pagar un impost del qual es considerava exempt.	<i>lo amat nostre Johan Martorell, cavaller, del qual se dien ésser les alqueries e lochs de Benicadim e de Beniarbeig, situats dins lo terme del condat de la vila de Dénia</i>
12.04.1458, València	APCCV, Pere Nicolau, 1.152 (1451-1461)	Testament d'Isabel Martí, muller del jurista Joan Gallac menor; llur filla Beatriu, muller del cavaller Joan Martorell i mare de dues filles, Margarida i Beatriu.	Beatriu... muller que és del magnífich mossèn Johan Martorell, cavaller, habitador de València; dit mossèn Johan Martorell
13.07.1458, Tudela	ARV, Cancelleria reial, 279, fs. 39v-40r	Joan II, a instància de la part contrària a Joan Martorell, en un contenciós no especificat, ordena a dos juristes que no dilaten la sentència.	<i>Johannem Martorell, militem</i>
30.11.1458, València	ARV, Cancelleria reial, 88, f. 87v	El rei mana al governador del Regne de València que resolga la qüestió pendent entre el cavaller Joan Martorell i la Vila de Dénia .	<i>Joannem Martorell, militem</i>
27.01.1459, Sant Mateu	ARV, Cancelleria reial, 238, f. 23v	El cavaller Joan Martorell és convocat a Corts valencianes, juntament amb Galceran, Pere i dos "Jaume" Martorell.	<i>Joanni Martorell, militi</i>
29.08.1459, s. ll.	ADM, Fons Dénia-Lerma, 14, doc. 25	Nomenament de misser Gabriel de Riu-sec i mossèn Joan Martorell com a coprocuradors generals de la vila i comtat de Dénia.	mossèn Johan Martorell
23.09.1459, Dénia	ARV, Governació, 2.296, mà 21, fs. 42r-43v	El cavaller de València Joan Martorell pren possessió de la batlia i procuració general de la vila de Dénia .	lo honorable mossèn Johan Martorell, cavaller, habitador de la ciutat de Valencia
24.09.1459, Xàbia	ARV, Governació, 2.296, mà 21, fs. 43v-45v	El cavaller de València Joan Martorell pren possessió de la batlia i procuració general de la vila de Xàbia .	lo honorable mossèn Johan Martorell, cavaller
28.01.1460, València	AMV, Lletres missives, 23, f. 261r	Els jurats de València escriuen als de Morvedre sobre certs vaixells albirats a Xàbia dels quals ha informat mossèn Joan Martorell, procurador general de la vila i comtat de Dénia .	lo honorable mossèn Johan Martorell, procurador general de la dita vila e comtat de Dénia
13.01.1461, València	ARV, Governació, 34, f. 121	Lluís de Cabanyelles, governador del Regne de València, s'adreça al cavaller Joan Martorell i a sa muller, Beatriu Gallac.	als amats mossèn Johan Martorell, cavaller, e na Beatriu, sa muller
14.01.1461, Xàbia	ARV, Batlia, 1.153, fs. 106v-107v	El jurista Gabriel de Riu-sec escriu al batle Berenguer Mercader comentant-li el debat que ha tingut amb el cavaller Joan Martorell, procurador com ell del comtat de Dénia, sobre un naufragi.	lo magnífich mossèn Johan Martorell e yo / lo dit magnífich mossèn Johan Martorell, cavaller
21.01.1461, Xàbia	ARV, Batlia, 1.153, f. 111r/v	Gabriel de Riu-sec es queixa al batle general de les discussions sostingudes amb Joan Martorell pel cas del naufragi.	entre mossèn Johan Martorell e mi

21.01.1461, Xàbia	ARV, Batlia, 1.153, f. 111r/v	Joan de Campos, notari enviat a Dénia pel batle Mercader, l'informa de les protestes de Joan Martorell.	mossén Johan Martorell / lo dit mossén Martorell
30.04.1461, València	ARV, Batlia, 1.153, fs. 138r-139r	El batle general de València, Berenguer Mercader, ordena a Joan Martorell, procurador de Dénia, i batle de Dénia i Xàbia, que allibere la tripulació d'una embarcació veneciana.	<i>mossén Johan Martorell, cavaller, procurador del comptat de Dénia e de Xàbea, e batle de les dites viles de Dénia e Xàbea</i>
13.05.1461, València	ARV, Batlia, 1.153, f. 143r/v	Un correu informa de la resposta de Joan Martorell, procurador general de la vila i comtat de Dénia, a una carta remesa pel batle general.	l'honorable mossén Johan Martorell
19.11.1462, València	AMV, Lletres missives, 25, f. 140v	Els jurats de la Ciutat de València escriuen a Joan Martorell, que es troba al castell de Dénia.	Al molt honorable mossènyer e molt savi mossén Johan Martorell
14.01.1463, València	AMV, Lletres missives, 25, fs. 175v-176r	Els jurats de València envien a Galceran d'Eslava, alcaid del castell de Dénia, una carta del rei sobre la qual deu informar a Joan Martorell i altres oficials del comte a Dénia.	mossén Johan Martorell
05.11.1465, Traiguera	ARV, Cancelleria reial, 403, fs. 71r-72r	El cavaller Joan Martorell, juntament amb Jaume i Pere Martorell, són convocats a Corts del Regne de València.	<i>Joanni Martorell, militi</i>
24.04.1466, Dénia	Crònica i dietari del capellà, f. 160r	Divendres 18 d'abril hi ha un avalot a Dénia "que volien pendre lo castell." Dijous 24, Jaume de Facs ocupa dit castell i "lo acomanà a mossén Johan Martorell." ¹⁴	mossén Johan Martorell
27.08.1467, València	ARV, Cancelleria reial, 404, f. 129v	Joan II s'interessa per un litigi que sostenen el procurador fiscal de la corona i Joan Martorell contra Joan d'Íxer.	<i>Joannem Martorell, militem</i>
14.11.1467, València	APCCV, Garcia d'Artés, 575	Joan Martorell reconeix haver rebut de Galceran Llançol de Romaní 1.500 sous, en concepte de pagament de pensions de censal	<i>Ego, Johannes Martorell, miles, Valencie habitator</i>
04.05.1469, Saragossa	ARV, Cancelleria reial, 104, fs. 75v-76	La Vila de Dénia exigeix que Joan Martorell participe del quitament d'un oneros censal (607.000 sous) que ell, temps arrere (sent batle de dita vila, pels anys 1459-1462?), havia contribuït a carregar sobre la hisenda municipal: <i>in quoquidem carricamento [...] idem miles se obligatum esse, neque in eodem firmasse.</i>	<i>Joannes Martorell, cuius dicitur esse locus de Beniarbeig [...], miles</i>
23.06.1469, Saragossa	ARV, Cancelleria reial, 119, f. 123r/v	Joan II mana a dos juristes que es facen càrrec de l'apel·lació del plet que sosté Joan Martorell contra Pere Calamotxa.	<i>Joannem Martorell, militem</i>
10.12.1470,	ARV,	Joan II mana al justícia civil de València	<i>Joannis Martorell, militis</i>

¹⁴ Aquesta cita del cronista conté una errada, provada per Agustín Rubio contrastant-la amb documentació administrativa (2010, 63-64; 2013, 592-593). En realitat, aquell que prengué possessió del castell de Dénia no fou Joan Martorell, sinó Galceran d'Eslava. Tanmateix, ens sorprén, igualment que a Jaume Torró, que el malament informat cronista valencià "faci ressuscitar un mossén Martorell un any després de mort o encomanar el castell de Dénia a un fantasma" (Torró 2012, 24). Així que hem mantingut el document, perquè, tot i ser errat, l'al·ludit és sens dubte el senyor de Beniarbeig. L'autor del *Tirant* no podia ser l'esmentat, òbviament, perquè era ja mort i soterrat.

Tortosa	Cancelleria reial, 106, f. 131v	que avance en la causa pendent entre Joan Martorell, d'una banda, i la vídua de Pere Castellar i altres, d'altra.	
---------	---------------------------------	---	--

QUADRE 3

En Joan (o Joanot) Martorell, fill(?) d'un criat gandià d'Hug de Cardona, ciutadà de València, criat de Joan de Cardona, trinxant i escrivà de ració del príncep de Viana

data i lloc	font	assumpte	menció específica
21.11.1449, Gandia	AHN, Osuna, 1.168-3, Protoc. de Pere Rovira	El veí de Gandia Joan Martorell, testimoni d'un contenciós d' Hug de Cardona , per un molí de l'horta de Gandia.	Johan Martorell, de Gandia veí
13.12.1449, Gandia	AHN, Osuna, 1.168-3, Protoc. de Pere Rovira	Joan Martorell, testimoni de la designació feta per Hug de Cardona de la seua muller com a procuradora.	<i>Johannes Martorell</i>
14.12.1449, Gandia	AHN, Osuna, 1.168-3, Protoc. de Pere Rovira	Joan Martorell, de Gandia, testimoni d'una nova procura d' Hug de Cardona en favor de Joana, sa muller.	<i>Johannes Martorell [...], Gandie habitatores</i>
15.12.1449, Beniopa	AHN, Osuna, 1.168-3, Protoc. de Pere Rovira	Joan Martorell, veí de Gandia, testimoni d'un compromís d' Hug de Cardona amb uns gandians sobre un molí.	<i>Johannes Martorell [...], Gandie vicini</i>
25.11.1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 24	El príncep de Viana escriu a Joan Martorell, escrivà de ració seu, on s'interessa per una galera del comte de Catàbellotta.	<i>al bien amado e devoto nuestro Johan Martorell, scriván de ración de casa nuestra</i>
s. d., 1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 32v	El príncep de Viana comenta al comte de Cocentaina l'ambaixada del seu trinxant, Joanot Martorell, a Nàpols.	lo ben amat trinxant nostre, Johanot Martorell / lo dit Johanot Martorell
desembre 1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 89r	Document fragmentari i en mal estat, on es nomena Joanot Martorell.	<i>del dicto Johanot Martorell</i>
desembre 1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 89v-91v	Memoria d'instruccions del príncep de Viana al seu trinxant i criat Joanot Martorell.	al ben amat trinxant, criat e intrínsech familiar seu, Johanot Martorell / lo dit Johanot Martorell
17.12.1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 93v	El príncep de Viana escriu a Ferran I de Nàpols per dir-li que li envia el trinxant Joanot Martorell	lo ben amat nostre Johanot Martorell
17.12.1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 94r	El príncep de Viana escriu al secretari Mateu Joan per comunicar-li l'arribada a Nàpols del trinxant Joanot Martorell	lo ben amat trinxant nostre Johanot Martorell
desembre 1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 96r	El príncep de Viana escriu a l'almirall Bernat de Vilamarí dient-li que el seu trinxant Joanot Martorell va a França en nom seu.	lo ben amat trinxant nostre Johanot Martorell
31.12.1458, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 392, f. 89v	Salconduit del príncep de Viana a favor del seu familiar Joan Martorell, enviat a la cort de Ferran I de Nàpols.	<i>vir nobis familiarissimus et intrinsecus sincerusque, dilectus Johannes Martorell / Johannem Martorell / Johanni Martorell</i>

06.01.1459, Messina	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, fs. 32r-34r	El príncep de Viana comunica a un ambaixador seu que ha enviat Martorell a França.	<i>havemos deliberado enviar a Martorell a Francia</i>
s. d., 1459	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, f. 31r	Joan Martorell comunica al príncep de Viana que, el dia que hi passe, signarà en el llibre d'hostes d'un hostal d'Avinyó.	lo qual meu nom dirà "Johan Martorell, del senyor príncep de Viana"
19.09.1459, Mallorca	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, f. 16r	El príncep de Viana comunica al comte de Provença, Renat d'Anjou, que ha rebut les seues cartes per mans de Joan Martorell	<i>Johannes Martorell / Johanni Martorell</i>
08.05.1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, fs. 131v- 132r	El príncep de Viana escriu a misser Miquel Dalmau perquè treballa conjuntament amb Joan Martorell en certs negocis.	ben amat nostre Johan Martorell
24.05.1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, fs. 133v- 134r	El príncep de Viana constitueix procurador seu el trinxant i familiar Joan Martorell.	<i>vos, dilectum nostrum Johannem Martorell, trinchantem et familiarem nostrum</i>
24.05.1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, f. 134r	El príncep de Viana escriu al batle general de València, Berenguer Mercader, demanant que lliure certs diners a Joan Martorell.	lo ben amat familiar nostre Johan Martorell / lo dit Johan Martorell / al dit Martorell
s. d., 1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 394, f. 134v	Document parcialment conservat, on el príncep de Viana esmenta Joanot Martorell.	lo ben amat nostre Johanot Martorell
s. d., 1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 395, f. 9	El príncep de Viana escriu al seu cosí i majordom major Joan de Cardona , dient-li que Martorell li ha donat notícies seues.	<i>e oymos quanto Martorell de vuestras partes nos quiso dezir</i>
18.08.1460, València	APCCV, Joan Beneito major, 26.948	Joan Martorell, de la casa del príncep de Viana, actua de testimoni d'una època.	<i>honorabilis Johannes Martorell, de domo domini Principis</i>
07.11.1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 395, f. 124v	El príncep de Viana escriu al batle general de València, Berenguer Mercader, agraint-li la seua contribució econòmica amb 275 lliures.	lo bé amat trinxant nostre en Johan Martorell
12.11.1460, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 395, f. 11r	El príncep de Viana comunica al batle general de València que, per Joan Martorell, ha sabut que li aportaria 275 lliures.	lo bé amat trinchant nostre, en Johan Martorell
23.09.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.494, f. 39v	Mossén Martorell actua en nom de Joan de Cardona en la distribució de béns del difunt príncep.	fonch-li restituït per los marmessors, ço és: per lo conseller, e mossén Martorell, per don Joan de Cardona
23.09.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.494, f. 47r	J. Martorell, antic escrivà de porció, testimoni en l'inventari <i>post mortem</i> del príncep de Viana	<i>J. Martorell, olim scriba portionis</i>
30.09.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.494, f. 55r	Joan Martorell, testimoni en l'inventari <i>post mortem</i> del príncep de Viana	<i>Johanne Martorell</i>

01.10.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, f. 1r	Àpoca de Joan Martorell, escrivà de porció, als marmessors del príncep de Viana.	<i>ego, Johannes Martorell, scriba portionis</i>
02.10.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.494, f. 56r	J. Martorell, testimoni en l'inventari <i>post mortem</i> del príncep de Viana	<i>J. Martorell</i>
octubre 1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, 148v-152r	Joan Martorell (major: ¿l'escrivà, o el donzell del quadre 4?), Joan Martorell menor (¿l'escrivà, o el Joanot trinxant del 1458?) i un Martorell patge, homes de la “casa” del príncep pendents de cobrament. ¹⁵	<i>Johanni Marturell / Johanni Marturell minori / Marturell, page</i>
s. d., 1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, <i>Varia</i> , 24, f. 71r	Joan Martorell aclareix els deutes pendents del seu viatge a València l'abril del 1460.	en Johan Martorell [...] scribà de ració
27.10. 1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.494, f. 14r	Joan Martorell aclareix els deutes pendents del seu viatge a València l'abril del 1460.	deutes contractats per Joan Martorell en València
30.12.1461, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, f. 17v	Joan Martorell, exescribà de porció, testimoni d'una època.	<i>honorabilis Johannes Martorell, olim scriba portionis</i>
19.01.1462, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, f. 29r	Joan Martorell, exescribà de porció, testimoni d'una època.	<i>Johannes Martorell, olim scriba portionis</i>
19.01.1462, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, f. 29v	Joan Martorell, exescribà de porció, testimoni d'una època.	<i>honorabilis Johannes Martorell, olim scriba portionis</i>
26.01.1462, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.421, f. 30r	Joan Martorell, exescribà de porció, testimoni d'una època.	<i>Johannes Martorell, olim scriba portionis</i>
01.02.1462, Barcelona	ACA, Batlia, 1.477, f. 118	El donzell Juan de Beortegui, familiar de Joan de Cardona , es refereix a un document signat pel ciutadà de València Joan Martorell , a València (notari Joan Toda, 16.08.1460), actuant de procurador del príncep de Viana.	<i>honorabilis Iohannes Martorell, civis Valencie, tanquam procurator prefati illustrissimi domini primogeniti</i>
11.03.1462, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, 3.502, f. 34r	La reina Joana Enríquez commina els oficials de Vilafranca del Penedès a pagar un deute contret amb Joan Martorell, exescribà de porció del Primogènit.	<i>Johannem Mertorell, olim scribam portionis domus incliti Karoli</i>
06.04.1462,	ACA,	La reina Joana Enríquez escriu a	<i>dilecto nostro Ioanni Martorell,</i>

¹⁵ Tal com adverteix Jaume Torró (2012, 28), encara que “major” i “menor de dies” (*maior dierum, minor dierum*) i expressions similars s'usaren sovint per diferenciar, respectivament, pares i fills homònims, no sempre era així. L'objectiu de l'escrivà, en aquest i en altres casos d'especificació, hauria sigut el de distingir entre dos personatges homònims d'una mateixa llista, foren o no parents.

Girona	Cancelleria reial, 3.502, f. 64r	Joan Martorell sobre el deute contret amb ell pels de Vilafranca del Penedès.	<i>olim scribe portionis illustrissim Caroli</i>
07.05.1462, Vilafranca del Penedès	AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, X-32, f. 72	Els oficial de Vilafranca del Penedès escriuen als consellers de Barcelona sobre el deute que tenen contret amb mossén Joan Martorell, exescrivà de ració del príncep de Viana.	honorable mossén Johan Martorell, scrivà de ració del il·lustrissimo Primogènit / lo dit mossén Martorell
31.03.1463, Barcelona	AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, VI-23, fs. 28v-29r	Els diputats de Catalunya manifesten haver rebut una lletra del rei Enric I de Castella, comte de Barcelona, per mans de Joan Martorell.	una letra rebuda de vostra excel·lència per en Johan Martorell
31.03.1463, Barcelona	AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, VI-23, fs. 29r	Nova al·lusió a la lletra del rei Enric de Castella, príncep de Catalunya, portada per Joan Martorell.	una letra rebuda per en Johan Martorell, de la majestat del senyor rey
01.04.1463, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, Intrusos, 61, f. 69r	Reposta de frare Joan de Beaumont a la lletra a Barcelona pel rei Enric de Castella, senyor de Catalunya, per mans de Joan Martorell.	<i>por Marturell / el dicho Marturell vuelve a vuestra excellentissima sennoría</i>
01.04.1463, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, Intrusos, 61, f. 69r	Lletra tramesa per frare Joan de Beaumont a la reina de Castella per mans de Joan Martorell.	<i>Joan Martorell, exhibidor de la presente, buelve allá instructo de mí</i>
01.04.1463, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, Intrusos, 61, f. 69v	Frare Juan de Beaumont escriu a mossèn Joan de Copols, cavaller, que es troba a la cort de Castella, manifestant el seu plaer pel relat de Joan Martorell.	per la venguda e dir de Marturell he entès lo que en exa cort ocorre
01.04.1463, Barcelona	ACA, Cancelleria reial, Intrusos, 61, f. 69v	Frare Juan de Beaumont escriu a l'arquebisbe de Toledo i canceller major de Castella comunicant-li que Joan Martorell l'informarà sobre certes coses.	<i>Joan Marturell, exhibidor de la presente, buelve allá instructo de mí</i>
13.09.1463, París	AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, X-33, fs. 121r-122v	Els ambaixadors de Barcelona a París comuniquen al Consell l'arribada de Joan Martorell, exservidor del príncep de Viana, que els ha dut notícies del rei d'Aragó, la cort de Castella i Joan de Cardona .	és arribat aquí mossèn Martorell, qui era servidor del Primogènit [...] nos ha comptades lo dit mossén Martorell moltes coses, axí del rey d'Aragó com de nòstron senyor lo rey d'Espanya, e encara de don Johan de Cardona
04.11.1463, Barcelona	ACA, Generalitat, 940, f. 62	Els diputats de Catalunya escriuen al comte d'Armanyac, del qual tenen notícies per Joan Martorell, qui se'n torna a França amb la resposta.	per Johan Martorell, portador de aquesta
04.11.1463, Barcelona	ACA, Generalitat, 940, f. 64r	Els diputats de Catalunya lliura guiatge a favor de Joan Martorell, perquè puga viatjar a França sense impediment.	lo honorable en Johan Martorell / lo dit Johan Martorell

QUADRE 4

En Joan Martorell, donzell de València oriünd de Gandia, senyor de l'alqueria d'en Martorell, a l'horta de Gandia(?), criad d'Hug de Cardona, i procurador a València del príncep de Viana i de Joan de Cardona (fill i successor d'Hug)

08.01.1451, València	APCCV, Joan Sard, 21.312	El donzell de València, oriünd de Gandia , Joan Martorell, rep de Joan de Montpalau, senyor de Pedreguer, 100 lliures restants de les 280 lliures i 1 sou “de certa part del lloc de Lliber, en la vall de Xaló”, segons allò estipulat el 24.12.1450.	<i>Johannes Martorell, domicellus, habitator et oriundus ville Gandie</i>
25.10.1452, Gandia	APCCV, Francesc Cardona, 6.476	El donzell de València Joan Martorell, testimoni en una venda de pansa de la vall de Guadalest efectuada per Hug de Cardona .	<i>honorabiles Johannes Martorell, domicellus, habitator Valentie</i>
24.05.1460 Barcelona	APCCV, Miquel Bataller, 620, 16.07.1460	Menció d’una procura feta en aquesta data pel príncep de Viana , a Barcelona, en favor del donzell de València Joan Martorell.	<i>[Johannes Martorell, domicellus, habitator Valentie]</i>
16.07.1460, València	APCCV, Miquel Bataller, 620	El donzell de València Joan Martorell actua de procurador del príncep de Viana a València per a rebre un préstec de mans de Joan de Vallterra, senyor de Torres-Torres.	<i>Johannes Martorell, domicellus, habitator Valentie, procurator [...] serenissimi principis et domini Caroli, principis Viane</i>
16.07.1460, València	APCCV, Miquel Bataller, 620	El donzell de València Joan Martorell, procurador del príncep de Viana, reconeix haver rebut 150 lliures de mans del cavaller Joan de Vallterra.	<i>Joannes [M]arto[rell], domicellus, habitator Valentie, procurator [...] serenissimi principis et domini Caroli, principis Viane</i>
01.07.1468, València	AHN, Noblesa, Osuna, 1.354, Protoc. Lluís Còllar (1466-68)	Jaume de Cardona , beneficiat de la Seu de València, autoritza el donzell Joan Martorell a obrir portes i finestres en una casa que és propietat directa de dit Cardona.	<i>Johannem Martorell, domicellum, Valentie habitatorem</i>
27.10.1473, Ondara	AHN, Noblesa, Osuna, CP 155, doc. 15	El donzell de València Joan Martorell major de dies, procurador dels vassalls de Joan de Cardona .	<i>magnificum Johannem Martorell maiorem natu, domicellum, Valentieque habitatorem</i>
30.01.1475, València	ACV, llig. 3.591, Protoc. Joan Esteve	El canonge de la Seu de València Berenguer Clavall ven a Joan Martorell, donzell de València, dues cafissades de terra a Burjassot.	<i>honorabilem Johannem Martorell, domicellum, civitatis Valentie habitatorem</i>

2. Nous documents: l’escriptor, a Gandia, València, Saragossa i Mallorca

En l’apèndix documental (núm. 1) donem a conèixer un manament inèdit de Joan II (Lleida, 3 de febrer del 1461), on el sobirà ordena als juristes Tomàs de Cotlliure i Andreu Sard, ambdós residents –i amb ofici i afers– a la ciutat de València,¹⁶ que facen avançar la causa pendent entre Joan i Jaume Martorell, ‘amb anterioritat, habitants de Gandia’ (“olim habitatores Gandie”), d’una banda, i els hereus del comanador de Muntalbà, Gonçalbo d’Íxer: aquell noble potentat que menyspreava Joanot en lletres de

¹⁶ El jove Andreu Sard (ca. 1435-1502) (Graullera, 281-282 *et passim*) era per aquells anys assessor dels justícies civil i criminal de la Ciutat de València. Més interessant, però, és el cas de Tomàs de Cotlliure (ca. 1390-1468), un dels més prestigiosos advocats de la ciutat, fill d’un altre Tomàs (ibídem: 163-165 *et passim*), que pels anys 1454-1460 era creditor de l’excorsari i amic de Joanot Martorell, Jaume de Vilaragut (ibídem, 163, n. 788): el mateix que fou amo, afavoridor –i probable amant– de la donzella Carmesina, i un dels personatges inspiradors del cavaller de ficció *Tirant lo Blanc* (Soler 2014b).

batalla i el tractava de pobre diable,¹⁷ i que l'autor del *Tirant* transformaria en Kyrieleison de Muntalbà en la seua ficció cavalleresca (Riquer 1992, 121). Els al·ludits són, sens dubte, Joanot Martorell i el seu germà Jaume: no sols perquè tenen causa pendent amb el comanador,¹⁸ sinó perquè al cap de sis dies (Fraga, 9 de febrer del 1461, doc. 2) el rei ratifica el manament, tot i especificant que el litigi versa sobre la venda de la vall de Xaló: “vertitur inter ipsos, agentes, ex una, ac heredes... vallis de Xaló.”

En aquest segon diploma –el document era ja conegut–, l'escrivà esmenta també els germans “Joannis et Jacobi Martorell.” A més, el rei recorda en el primer document que, estant sa majestat a València, és a dir, entre febrer i juny del 1459,¹⁹ havia comissionat de viva veu la causa (“comisse per nos, vive vocis oraculo... propter nostrum felicem recessum quem a dicta civitate, in Regno Valencie, de proximo fecimus”) als juristes Cotlliure i Sard.²⁰ El document de Fraga ens recorda també la decisió presa pel rei quan estava a València: ‘la qual causa, quan la majestat nostra residia personalment en dita ciutat de València, temps arrere, fou comesa a vós’: “quequidem causa, iam dudum, maiestate nostra in dicta civitate Valencie personaliter residente, vobis comissa fuit.”

A la vista d'aquests dos documents (els núms. 1 i 2 de l'apèndix), interpretem que, en tornar de Nàpols a València Joanot Martorell (pel 1458?) s'establí algun temps a Gandia, en companyia del seu germà Jaume. La fórmula llatina “olim habitatores Gandie” s'usava per indicar un canvi de residència. Per exemple, quan el pare de Joan Roís de Corella, el cavaller saforenc Ausiàs de Corella, es traslladà de Gandia a València, els notaris s'hi referien com “Ausiàs de Corella, miles, habitator Valencie, olim ville Gandie.” Només ho feien, però, durant els primers mesos de residència del cavaller a ciutat; després, ja el consideraven simplement com un “habitator Valencie” més (Soler 2014c, núms. 24 i 25 de l'apèndix documental). Ja no tenia sentit parlar del mencionat Ausiàs com a “olim habitator Gandie”, perquè es donava per definitiu el trasllat al nou lloc de residència. Per això sospitem que l'*olim* referit als germans Martorell implica un trasllat recent, cal pensar que a València.

Observem, així mateix, que en els primers mesos del 1459, estant el rei a València, Jaume i Joanot s'adreçaren a la justícia règia (“coram maiestate nostra”) en relació amb el litigi que mantenien amb els d'Íxer. Potser quan ho feren encara residien a Gandia; circumstància que explicaria l'oportunitat d'introduir aquell *olim* per part de l'escrivà, a fi de recordar que eren els mateixos gandians del 1459. Ara bé, quan el rei ordena avançar en la causa, el 3 de febrer del 1461, els germans Martorell ja no resideixen a la vila de Gandia. Se suposa –per l'adverbi llatí *olim*– que s'haurien traslladat a València,

¹⁷ Entenia Muntalbà que no sols el seu elevat rang en la jerarquia nobiliària (els d'Íxer o *de Hija* descendien de sang reial, de Jaume I), sinó també la seua condició de cavaller de religió, de l'Orde de Sant Jaume, li impedié acceptar el desafiament de Joanot. Car “seria un gran abús a la honor de aquell lletrejar-se ab lo dit mossèn Martorell, per la gran diferència de imparitat que Déus ha mesa entre les dites parts, axí de linyatge, condició e stat, com de la manera e consuetut de lur viure.” I afegeix que, en cas de rebaixar-se a combatre amb ell, “lo guanyar que feria ab lo dit mossèn Johanot li seria pedre.” (Villalmanzo & Chiner, 410-417). Aquest menyspreable Joanot no té res a veure, doncs, amb els honorables escrivà de ració i procurador comtal que retraten i proposen, respectivament, Torró i Rubio.

¹⁸ Sobre el prolongat contenciós que sostingueren els germans Martorell contra la família d'Íxer-Portugal per la possessió i el preu de les senyories de la vall de Xaló, vegeu Villalmanzo (67-80 *et passim*).

¹⁹ El rei Joan romangué a València del 8 de febrer al 19 de juny del 1459. En juliol-agost es detingué a Sogorb, camí de Saragossa, on establiria a partir d'aleshores la seua cort. Ja no hi tornaria fins el 15 d'agost del 1465 (Miralles, 257-269 i 374).

²⁰ Com ja hem comentat en altre lloc (Soler 2012, 615), el conflicte protocol·lari entre ferrers i teixidors en la desfilada de recepció celebrada a València amb motiu de l'entrada de Joan II (1459) té un reflex literari bastant evident en el cap. 41 de *Tirant lo Blanc*; encara que ací la desfilada de ficció es trasllada a Londres, amb motiu de les noces del rei d'Anglaterra.

on es dirimia la causa, igual que ho faria el germà major, Galceran, que abandonà la vila d'Alzira per passar-se'n també a València per agost o setembre del 1462 (Villalmanzo, 546-549, docs. 890-895): “jatsia per algun temps... sia stat habitador de la dita vila, e en aquella haja tengut son domicili e cap major..., e com ell, dit proposant, haja delliberat no habitar en la dita vila, sinó en la ciutat de València o en altres parts que a ell, dit proposant, plaurà...”²¹

Hem de tenir en compte, a més, que Jaume Martorell tenia casa a València al costat mateix de la plaça de Sant Jordi (actual plaça de Rodrigo Botet), que és on vivia el jove –però ja acreditat escriptor– Joan Roís de Corella.²² En efecte, en un escrit de l'any 1450 es parla de “...les cases d'en Jacme Martorell –qui stà prop de Sent Jordi, qui-s dehia procurador del dit mossén Johanot Martorell– e a la casa de na Damiata Martorell, germana del dit mossén Johanot; en les quals cases se dehia lo dit mossén Johanot Martorell, quant era en la present ciutat, solia star e habitar.” (Villalmanzo, 524, doc. 832). No sols pel 1450, sinó també ara, pel 1461, apareix Joanot molt vinculat afectivament al seu germà Jaume, i, en conseqüència, mantindria una relació de veïnat amb Corella.

La circumstancial proximitat explicaria la relació intertextual entre les obres dels dos cavallers de nissaga gandiana: allò que la crítica literària ha denominat “la connexió corellana”, és a dir, l'admiració que Joanot Martorell manifestà sentir per l’“alt e gentil stil” del seu parent llunyà, Roís de Corella. Com és ben sabut, l'obra primerenca o mitològica de mossèn Corella (ca. 1455-1462) fou plagiada sistemàticament per Martorell en *Tirant lo Blanc*. L'assimilació i la plena integració de les proses de Corella en el *Tirant* –operació que “forma part del projecte original de l'obra” (Garriga, 26; Hauf 1993)– tindria una difícil explicació si Martorell no es trobava llavors a València.²³

Tenint per punt de partida aquestes reflexions, observarem com la nova documentació ens porta a deduir el següent: [1] que Joanot Martorell pogué haver començat a escriure el *Tirant* a Gandia, el 2 de gener del 1460; [2] que s'hauria traslladat de Gandia a València al costat de la casa de Roís de Corella –on vivia Jaume, amb el qual compareix davant el rei– abans de gener del 1461, potser ja a mitjan 1460, i [3] que el contenciós amb el comanador de Muntalbà, dirimit a València i per juristes valencians, podria haver influït en l'escriptor quan aquest escrivia els episodis de ficció on apareixen els germans Kyrieleison i Tomàs de Muntalbà. Darrere de Kyrieleison, ja sabíem per Martí de Riquer (1990, 121) que s'amagava el “beat” comanador de Muntalbà. Ara deduïm que al darrere del “deslleial” Tomàs de Muntalbà s'amaga el lletrat Tomàs de Cotlliure (favorable al comanador?),²⁴ al qual culparien els Martorell –

²¹ Els Martorell, en efecte, eren oriüds de Gandia, on conservarien algunes propietats i amitats. Tanmateix, Martorell era nat a València, i ni ell ni el germà havien viscut mai abans Gandia. Així que, si hi visqueren, degué ser en tornar Joanot de Nàpols, i no abans.

²² Com ja ho advertí, molt oportunament, Jaume Chiner (1992).

²³ Es cert que hi ha incorporacions de textos de Corella posteriors a l'acabament de l'obra, com ara les frases *Lo johí de Paris* –obra datable cap al 1470 (Soler 2014c)– que es reproduïxen en els caps. 3,8, 54, 445, 482 i 483 del *Tirant* (Guia 1996), però aquests afegits deuen ser obra de Martí de Galba o d'algun altre “arreglador” del manuscrit copiat i enllestit per a l'edició del 1490: un reelaborat *Tirant* “tot acabat, lo qual tenen per original los estampadors.” Al respecte d'açò, vegeu Ferrando (2012, 628-629, 634-635).

²⁴ Desconeixem quin poguera haver estat el grau d'implicació del corsari i cavaller Jaume de Vilaragut, amic de Joanot Martorell, en el procés creatiu de *Tirant lo Blanc*. El que sí que hem pogut constatar (Soler 2014b) és que hi ha molts més punts de contacte del que Riquer (1992, 55-58) i altres autors pensaven, entre el baró d'Albaida –personatge real– i el protagonista de la novel·la martorellana. En diferents ocasions, Martorell opera narrativament per “venjar” la dissort del seu arruïnat però admirat amic. I ho fa amb el recurs a capgirar en la ficció el que ha succeït en realitat. Per exemple: en realitat,

davant el rei Joan– d’unes dilacions i despeses judicials que els estaven portant a la ruïna.²⁵

Recordem, a tot això, el concepte que l’autor del *Tirant* tenia dels juristes com misser Tomàs, als quals –per mans del duc de Lencastre– mana penjar en alta forca (*Tirant lo Blanc*, cap. 41) “...per fer-los molta honor; e no·s partí de allí fins que agueren tramés les miserables ànimes en infern.” Assabentat el rei d’Anglaterra d’aquella dràstica mesura, lloà la decisió del duc:

“Mon oncle, en lo món no·m poríeu fer major plaer e servir del que fet haveu, per quant aquests hòmens de leys fan rics a si mateyx e destroexen tota Anglaterra e tot lo poble. Per què yo man que stiguen açí en la manera que stan fins a demà, e après sien-ne fets quartés e posen-los per los camins.” Respòs lo duch: “Senyor, si la magestat vostra me volia creure, fésseu en vostre regne que no y agués sinó dos juristes, e aquells dins X o XV dies aguessen determenada qualsevulla causa o sentència diffinitiva, e dar-los bon salari a cascú. E si prenien res de negú, que no agen altra pena sinó aquesta que havem executada.” E lo pròsper rey manà que axí fos fet.²⁶

Per al cas que ens ocupa, “lo pròsper rey” d’Aragó tenia en alta consideració als juristes, però reconeixia el perjudici que estaven causant als cavallers Jaume i Joanot Martorell. A banda del que aporta l’inèdit document cancelleresc, cal tenir en compte els altres escrits oficials (quadre 1) on diferents creditors reclamen deutes a Joanot davant la Governació de València (1460-1462): tot un indicatiu de la seua presència al regne. Si haguera viscut fora del reialme, Joana d’Esplugues –per posar un cas– no hauria perdut temps ni diners a contractar un advocat i reclamar. En qualsevol cas, si la denúncia era contra un absent –per als béns i interessos del qual la justícia havia de designar un curador– s’haurien fet constar en cort judicial, expressament, l’absència i la curatela.²⁷ Així les coses, quan el governador de València Pedro d’Urrea s’adreça “a l’amat en Johanot Martorell” el 25 d’octubre del 1462, seria absurd i il·legítim que ho fera si aquest no es trobava a al regne valencià, ja que el seu àmbit d’actuació jurisdiccional –i l’àmbit geogràfic que cobrien els seus porters o missatgers– era estrictament el territori foral. Si Joanot era a l’estranger, no podia actuar contra ell.

I si –posem el cas de seguir la tesi de Torrò– l’autor del *Tirant* s’haguera trobat llavors a Barcelona, ¿s’haguera fet constar aquesta circumstància en la denúncia? Potser sí. Però també seria ben absurda, aquesta denúncia! Cursada per una veïna de València contra el fantasma d’un cavaller que des de feia anys diuen que es trobava a Nàpols o en

Vilaragut fou capturat i vexat pel Gran Caramany; en la novel·la, serà el Gran Caramany el personatge engabiat i reiteradament vexat. En aquest cas, el Vilaragut insolent i morós, humiliat per un Tomàs que li exigeix contínuament deutes pendents, esdevé en la novel·la (*Tirant lo Blanc*, caps. 35-36) la victòria literària i simbòlica de Tirant –i amb ella, la dels dos amics cavallers valencians– i la humiliació pública d’un Tomàs de Muntalbà “fals e desleal.”

²⁵ No sols era Joanot el qui es trobava en “necessitats” econòmiques per aquells temps i hagué de recórrer als préstecs de Galba, sinó també el seu germà Galceran, implicat també en diferents contenciosos judicials. Galba addueix el deute que té Galceran contret amb ell com un dels motius pels quals no pot ni deuria reclamar-li el *Tirant* (doc. 5 de l’apèndix).

²⁶ Seguim l’edició de Hauf (2008).

²⁷ Tal com s’observa, en la documentació judicial, durant l’estada o fugida a Lleida de Joanot el 1446, quan fou assignada la curatela dels seus béns i drets, pel justícia civil de València, al seu germà Guillem (Villalmanzo, 483-84, doc. 783). En un altre document, durant la seua absència (1450), trobem que actuava de procurador seu –dels seus béns i interessos– un altre germà seu, Jaume Martorell (ibidem, 524, doc. 832).

el seguici del primogènit, i ara era resident en país rebel i enemic... Quin sentit tindria efectuar aquesta reclamació d'un deute d'escàs valor? I el fet de cursar-la davant d'un tribunal valencià? ¿Com s'haurien d'interpretar, doncs, els "clams" ordinaris cursats contra un llunyaníssim Joanot que actua a Catalunya, la cort de Castella i França en contra dels interessos del rei, i que el governador de València qualifica paradoxalment d'"amat"?

En la documentació reial de l'1 de març del 1462, a més, quan el discutible Joan Martorell proposat per Rubio es trobava a Dénia (quadre 2) i el discutible Joan Martorell biografiat per Torró era a Catalunya, preocupat per cobrar un deute a Vilafranca del Penedès (quadre 3), un indiscutible *miles* Joan Martorell –fill de Francesc Martorell– actuava a València, conjuntament amb els seus germans, en la causa oberta contra Jofre de Blanes, hereu universal d'Ausiàs Marc. Reivindicaven els drets de la difunta Isabel Martorell, germana de l'autor del *Tirant* i primera muller del poeta de Beniarjó (quadre 1).²⁸

Els denunciants, segons l'escrivà de la cancelleria reial, eren els "dilectos nostros Galcerandum Martorell, militem; eius uxorem, Catharinam; Johannem Martorell, militem; Aldunciam, uxorem quondam Galcerandi Mompalau; Damiatam Martorell, filiam Francisci, quondam, militi, et seu Martinum Fenoll, notarium, procuratorem eorundem." Com s'observa i es dedueix de la cita, els germans s'havien aplegat per tal de nomenar procurador llur el notari Martí Fenoll, que tenia casa i ofici a València entre els anys 1446 (Mata, 30) i 1467 aproximadament (Graullera, 251, n. 1.153; Garcia-Oliver 2009-11, 1.048). I no hi ha cap indici que Joanot Martorell actuara indirectament en aquesta procura i en la causa, portada davant tribunals valencians, sinó directament i presencialment, per tal com vivia a València.

La ja referida "connexió" intertextual entre l'obra de Roís de Corella i el *Tirant* (Hauf, Guia); les altres fonts que fa servir l'autor, presents i disponibles a València (Escartí 2011a; 2011b, 10), i els usos lingüístics plenament valencians (Ferrando 2011, 2012) fan pensar en València com el lloc més plausible on situar el procés de redacció o escriptura de *Tirant lo Blanc*. Però és que, si aprofundim una miqueta en la recerca arxivística, observarem com alguns personatges reals i coetanis –veïns, amics i coneguts de Joanot Martorell– li serviren d'inspiració (Soler 2014b): en primer lloc, l'heroi del setge de Rodes Jaume de Vilaragut, amic de l'escriptor,²⁹ que compartí marmessors amb la mare de Corella (ibídem, doc. 48), i que estava endeutat amb Tomàs de Cotlliure (Graullera, 163, n. 222) i amb Martí-Joan de Galba (Soler 2014b, II: 651).

²⁸ Document publicat per Fullana (1936, 281, n. 1; 1945, 247), però sembla que ignorat per Chiner i Villalmanzo a l'hora de confegir els seus diplomataris.

²⁹ Amb qui compartia gustos literaris: batejà dos fills amb els noms de Diomedes (de les *Històries Troianes*) i Galeàs (del cicle cavalleresc artúric), aliens a la tradició onomàstica de cals Vilaragut. Quan es repartí l'herència del seu oncle –el cavaller i poeta Berenguer de Vilaragut– l'heroi de Rodes i *tiran* (desposseït per Joan II) d'una baronia 'blanca' (Albaida) expressà la seua voluntat –davant la vídua de dit Berenguer– de quedar-se amb la biblioteca del difunt. També pogué haver copiat Martorell, a can Vilaragut, una curiosa lletra del rei de Xipre al soldà de Babilònia (Biblioteca Nacional de España, Mss. 7811, fs. 262v-263), tenint en compte que Vilaragut serví durant anys el mateix rei de Xipre. El corsari tenia criant-se un fill en aquella illa, concretament al castell de Kirènia, i havia sigut presoner del soldà de Babilònia, destinatari de dita lletra, reproduïda amb alguns canvis en el *Tirant*. D'altra banda, el romiatge de Vilaragut i un nebot a Roma el 1450 pot explicar que en el *Tirant* aparega quasi copiada literalment una butla de peregrinació de dos germans, del 1450, cronologia que ja cridà l'atenció de Riquer (1990, 85-86). Hem de tenir en compte a més –com a possible informador– el donzell de València Ponç de Montpalau, parent de Martorell, que acompanyà Vilaragut en les seues aventures orientals, durant els quals feia de secretari i custodi dels seus documents. Més detalls de tot açò, en Soler (2014b).

Coneixeria també Joanot Martorell, de ben segur, la bellesa de la jove Carmesina, que convivia de “criada” amb dit Jaume i que fou molt afavorida per ell en testament. O la gens reposada viuda Centelles, sogra i procuradora del mateix corsari. O una donzella Eliseu de dubtosa reputació, cosina germana d’Isabel Martínez de Vera i tia –per tant– dels fills de Corella, que fou inquilina a més d’un parent de la muller de Galba... Tots aquests personatges reals –que, no per casualitat, semblen trets de les planes del *Tirant*– vivien a comptades passes de ca Isabel de Lloris i ca Martí de Galba: els coimpulsors de l’*editio princeps* (1490) d’aquesta gran novel·la cavalleresca (Soler 2014b, II: 645-665).³⁰

Fins ací, doncs, la documentació referida a Joanot Martorell que el situa entre Gandia i València pels anys 1459-1462; recolzada per molts aspectes lingüístics i extralingüístics del contingut de l’obra. Hem d’admetre, no obstant les novetats documentals, que ens trobem amb un inquietant silenci arxivístic sobre Joanot Martorell durant el 1463, quan se suposa que estaria força concentrat en la redacció del *Tirant*. El ritme d’escriptura degué ser relativament frenètic, a cavall entre els anys 1463 i 1464; sobretot, “considerada ma insuficiència, e les curials e familiars ocupacions qui obsten, e les adversitats de la noÿble fortuna, qui no donen repòs a la mia pensa.” L’autor, en la dedicatòria de l’obra –on ja fa gala del seu caràcter jocund i provocador–, al·ludeix als maldecaps que el porten a freqüentar les “corts” de justícia amb una irònica adjectivació: “curials.”³¹ Són ocupacions no relacionades precisament amb una cort principesca –amb la qual fantasieja, en dedicar la novel·la a un “sereníssimo príncep”– sinó amb les sales on es clamava justícia en contra d’ell i els seus familiars. Acte seguit, Joanot reconeix les adversitats econòmiques que tenallen la seua pensa.³²

La situació de Joanot no devia ser molt millor que la del seu germà Galceran Martorell, el primogènit, el que duia la veu i la iniciativa en nom dels germans en determinades accions i demandes judicials; el qual devia molts diners, com el seu germà, a Martí-Joan de Galba. En el padró d’Alzira del 1467, consta que posseïa un trist patrimoni valorat en 42 lliures, deu o vint vegades inferior al que posseïen els Martorell benestants d’Alzira (419-780 lliures), foren o no parents llunyans seus (Furió, 154). La ruïna de Joanot Martorell no sols era la “seua” ruïna, sinó la de tota una família de cavallers sense vassalls, abocada a la marginalitat social. S’observa ja pel 1447 que la situació econòmica del clan cavalleresc dels Martorell era ja ben delicada. Així ho testimoniava l’escuder de València Jaume Aimar, “que per ço com bé fa cinch o sis anys que ha notícia e amiatat ab aquell [Galceran], e solia ésser senyor del loch de Llíber, en la vall de Xaló, e vivia de la renda de aquell. E, depuix que lo y han llevat e exequat, no li ha restat res, en tant que viu pobrament e per pobre lo ha reputat ell, testimoni” (Villalmanzo, doc. 787; citat i comentat per Furió, 159).

³⁰ Només hem pogut documentar tres *Carmesina* de carn i d’ossos en la paperassa medieval de la Corona d’Aragó. Dues naixen al voltant del moment d’escriptura del *Tirant*, quan l’altra era ja adulta, i totes tres es relacionen –per casualitat?– amb Jaume de Vilaragut. Un cas semblant, el d’*Eliseu*: sols documentem l’antropònim –amb una clara i reiterada lectura paleogràfica (no es tracta, doncs, d’*Elisèn*)–, com a nom de fonts femení, a la València del 1460 i en les planes del *Tirant*.

³¹ Tot i que reaprofitja i plagia quasi literalment, com és ben sabut, el pròleg d’Enric de Villena a *Els dotze treballs d’Hèrcules*.

³² Els capítols “africans” del *Tirant* (296-407), a banda de ser una oportunitat per a l’autor d’evadir la seua “pensa,” manifesten el ressò de l’expedició del rei de Portugal a la conquesta d’Àfrica, continuada (1463-1464) pel príncep portugués Ferran, al qual simula dedicar Martorell la novel·la (primeries del 1464). Per a Martorell, l’afany expansionista d’aquell “rei expectant” de l’Àfrica portuguesa lligava molt bé amb el somni o *desideratum* –ja present en Lull i Muntaner– d’una utòpica conversió al cristianisme dels musulmans magribins (Espadaler, 1430). Sobre “l’esperit iconoclasta i el propòsit paròdic” que Martorell atorga a la dedicatòria del *Tirant*, *vid.* Ferrando (1993, II: 35; 2011).

Tornant al cas que ens ocupa, constatem que ja en els primers mesos del 1464 Martorell havia empenyorat el *Tirant* al donzell i prestador català, però resident a València des del 1457 (Soler 2014c, II: 645-646), Martí-Joan de Galba (doc. 5 de l'apèndix). Quan mossèn Galceran Martorell reclamà el manuscrit a en Galba (24 d'abril-2 de maig del 1465), l'advocat d'aquest al·legà que “són passats pus de XIII o XV messes que lo dit en Martí-Johan tené lo dit libre”, és a dir, que el tenia en el seu poder des de febrer o març del 1464. El resultat, però, no era pròpiament un llibre de cavalleries, passat a registre formal i miniat –com hauria pertocat si l'obra s'haguera escrit en una cort principesca–, sinó “hun libre appellat *Tiran lo Blanch*, lo qual és continuat en XXVII sisterns de full éntregue, desligat” (doc. 5 de l'apèndix). És a dir, que allò que Martorell empenyorà a Galba no era altra cosa que un patracol de paper deslligat (Ferrando 2012, 647), que el nou posseïdor enquadrernà i dotà d'una coberta en pergami on es llegia *Lo Tiran* (Ferrando 1993, 29-30). “Hun libre cubert de pergami appellat *Lo Tiran*.” Així consta en l'inventari *post mortem* de Galba (Martínez, 82).

La documentació és eloqüent al respecte: en els primers mesos del 1464, acabat d'enllestir *Lo Tiran*, manuscrit i autor es trobaven a València; circumstància que nosaltres no havíem posat mai en dubte. Aquesta datació del préstec de 100 rals fet per Galba a Martorell (febrer-març del 1464), encaixa perfectament amb el desplaçament –fins ara desconegut– que Joanot Martorell efectuà a la cort de Saragossa pel març o la primeria d'abril del mateix any 1464 (doc. 3 de l'apèndix). Se suposa que l'autor del *Tirant* hi arribà pocs dies abans del 9 d'abril, data en la qual obtingué un salconduit de Joan II. Llavors podia tornar a València alliberat de les causes judicials –els creditors, els d'Íxer– que pesaven contra ell i que l'havien fet passar “moltes necessitats.” Recordem allò que és evident, segons l'advocat d'en Galba (abril del 1465): “E, tot haüt, sab que lo dit mossèn Johanot pasava moltes necessitats e lo dit Martí-Johan li prestava dinés sovent, la qual cosa no és ignorada per lo dit Galceran.” Si el prestador de diners residia a València i el germà de l'autor del *Tirant*, Galceran, residia també a València i sabia bé que aquell li prestava diners “sovent”, és de pura lògica deduir que Joanot Martorell es trobava “sovent” a València en aquells mesos previs (1463), durant els quals es dedicava a enllestir la novel·la.

Més constatacions: l'autor empenyorà l'obra (cap al març del 1464) amb la intenció de recuperar-la abans de transcorregut un any (abans de març del 1465), segons l'advocat de Galba: “*cum pacto et conditione* que, si dins hun any no pagava lo dit mossèn Johan Martorell lo dit libre, fos del dit en Martí-Johan. E d'aquí avant, pogués vendre aquell o retenir aquell axí com a seu propri.” Així que Joanot Martorell tenia previst romandre a València o tornar-hi abans de transcorregut l'any, a fi de poder recuperar el manuscrit. Tanmateix, en març del 1465 ja havia transcorregut més d'un any. I, a sobre, Martorell era mort sense haver recobrat Galba els 100 rals. El llibre era ja propietat del creditor.

¿Què pensava fer, doncs, Joanot, quan empenyorà el *Tirant* –i potser altres béns seus– per obtenir diners comptadors? Deduíem fins ara que superar les “moltes necessitats” que li atribuïa Galba, però no sabíem com. Ara sabem (docs. 3 i 4 de l'apèndix) quina fou l'estratègia per esquivar la pobresa i la “noÿble” acció de la justícia sobre ell: viatjar a la cort –com havia fet quan se suposa que “se'n fugí” anys arrere de Barcelona a Nàpols³³– i posar-se al servei de la monarquia. Martorell i tots els seus

³³ Ferran Garcia-Oliver (2013, 202-203) qüestiona, en atenció a la “precària demostració documental” de Jesús Villalmanzo (173 i 534), que Joanot Martorell viatjara a Nàpols en els anys 1452 i 1454/55.

paisans sabien molt bé la gran necessitat de “gent, argent e forment”³⁴ que tenia el rei Joan II per a la seua duríssima guerra contra “los rebel·les” catalans. Així que el cavaller arruïnat i necessitat, que ja coneixia Joan II de molts anys,³⁵ fou ben rebut a la cort i obtingué un salconduit del monarca a canvi d’efectuar missions de correu o ambaixada com les que ja havia efectuat a Nàpols, on se li atorga el títol de “cambrer” (1452).³⁶ Antoni Furió (160) veia en els arruïnats Martorell uns cavallers “massa orgullosos per a tornar a ocupar un càrrec administratiu en la cort reial.” Si donem per bona aquesta caracterització, haurem d’admetre –a la vista de l’evidència documental– que, en el cas concret de Joanot, la fam pogué més que no l’orgull cavalleresc en la presa d’una dràstica decisió. Entenem que “dràstica” perquè resulta inconcebible que l’autor d’una novel·la tan brillant i elaborada com és *Tirant lo Blanc* s’arriscara a perdre-la si no era per causes majors.

Interessa destacar, dit això, un fet que es documenta explícitament a l’endemà de mort l’escriptor: Martorell –que morí sense dictar testament– viatjaria a la cort desproveït de béns propis. Sembla que, si conservava abans algun patrimoni, l’hauria venut o empenyorat; inclòs en el lot el *Tirant*. De manera que potser no tinguera sinó els diners que, a canvi del manuscrit i altres béns, li hauria prestat el seu “amic” –i bibliòfil– Martí-Joan de Galba.³⁷ S’entén així que els germans de Joanot, quan s’interessaren pel llegat, comprovaren que no hi havia res absolutament: “e no se han trobat en aquella [herència] béns alguns en què se pogués fer pagament a la dita Damiata..., no trobant la dita na Damiata béns alguns en la heretat del dit Johanot Martorell.”³⁸

El salconduit i comesa règia de Joan II es plasmaren conjuntament en un document (el núm. 3 de l’apèndix) datat a Saragossa el 9 d’abril del 1464.³⁹ El rei d’Aragó s’hi adreça a un cavaller que sempre és “Joanot” (*Joannotum Martorell, militem*; es repeteix l’hipocorístic llatinitzat –*otus*–/*otum* fins en set ocasions) i que sempre és “cavaller” (*miles*), a diferència del Joan Martorell ciutadà i escrivà proposat per Torrò. El del document del 9 d’abril del 1464, insistim, és un Joanot Martorell clarament identificable: aquest és sempre “Joanot”, a diferència del seu cosí, el cavaller Joan Martorell procurador comtal i senyor de Beniarbeig (terme de Dénia), proposat per Rubio com a presumpte autor del *Tirant lo Blanc*, que sempre és *Johan* i no figura mai en cap escrit com *Johanot*.

El Joanot que viatja a Saragossa, no hi ha dubte que és el mateix que signa, s’atribueix i dedica la seua novel·la cavalleresca com “yo, Johanot Martorell, cavaller.” Per contra, aquell que propugna Torrò per a autor del *Tirant*, signava de la manera següent: “lo qual meu nom dirà ‘Johan Martorel, del senyor príncep de Viana’” (Torrò, 2010, doc. 14); “dominus princeps et primogenitus mandavit michi, Johanni Martorell.

³⁴ En *Tirant lo Blanc* (cap. 123), oïm de boca del protagonista que aquestes són les tres coses que necessita un rei per a guanyar la guerra, “e si la huna de aquestes defall, la guerra no·s pot fer.”

³⁵ El seguiment que Joan II, en tant que lloctinent reial de València, feia dels afers dels Martorell i de l’assumpte de la Vall de Xaló es remuntava almenys al 1433 (Villalmanzo, 405-406, doc. 638).

³⁶ Villalmanzo (177; 203, n. 229).

³⁷ Els llibres eren molt importants en la vida de Galba, com es dedueix de la lectura del seu testament: “...que aquell dit hereu meu dejús scrit, aquells dits llibres haga de pendre, portar e aquells metre en lo castell de Muntnegre, sit en lo Principat de Cathalunya; en lo qual dit castell los dits llibres hagen de ser reservats e conservats, per memòria e remembranza mia.” (Martínez, 89).

³⁸ Villalmanzo (554-58, doc. 904).

³⁹ A Saragossa és on degué conèixer Joanot Martorell el cavaller i patrici saragossà Ciprés de Paternoy, que li inspirà el nom del Ciprés de Paternó de la seua novel·la (cap. 149). Segons Riquer (1992, 139), “aquí no cabe la casualidad porque el nombre de este caballero aragonés [...] es tan singular que sin ningún género de dudas sugirió a Martorell el del joven Ciprés de Paternó.”

Martorell. Probata” (ibídem, doc. 15); “ego, Johannes Martorell, scriba porcionis serenissimi domini Karoli, primogeniti Aragonum” (ibídem, doc. 26).⁴⁰ Aquest Joan Martorell, “criat e intrínsech familiar” des de jove –quan s’anomenava encara Joanot⁴¹– de la casa del príncep, ni és cavaller,⁴² ni podia estar en abril del 1464 a Saragossa; ni encara menys obtenir favors i comandes de Joan II.⁴³ L’exescrivà de Carles d’Aragó era un enemic palés i declarat del rei Joan “Sense Fe.” És un fidel servidor de frare Joan de Beaumont: el lloctinent d’Enric IV de Castella –senyor de Catalunya– i, en conseqüència, líder eminent de la causa antijoanista. El mateix Jaume Torró ens recorda que Beaumont es mantingué fidel a la Generalitat catalana fins al 25 d’agost del 1464 (Torró 2011, 593). Així que la cronologia d’aquest document tampoc no encaixa en l’esquema “justificatiu” bastit per atribuir el *Tirant* a l’antic escrivà de ració del príncep de Viana, i ara ambaixador de Barcelona a París.

Tornant al document datat a Saragossa el 9 d’abril del 1464, veurem com el rei s’adreça en primer lloc als oficials del Regne de València per indicar-los que el cavaller Joanot Martorell ha de servir el rei en alguns afers (“pro rebus nonullis nostrum valde concernentibus servicium”) i ha de viatjar a diferents parts en aquest servei (“deceat ire ad partes aliquas... in predicto nostro servicio”). Per aquesta raó, li lliura un guiatge (“in nostra regia fide guidamus”), per tal com ha abandonat els seus quefers i plets familiars (“relictis negociis et causis suis familiaribus”), s’ha presentat davant el rei i s’ha posat al seu servei (“imperante nostro servicio, propiciori animo obtulit”). D’ací que siga cosa d’honesta raó (“et sich, honesta racione”) actuar en favor seu.

Tot aquest preàmbul de retòrica cancelleresca resulta indicatiu de la situació en què es trobava Joanot Martorell: un cavaller que havia perdut la seua senyoria pairal i s’havia arruïnat; un cavaller que –amb tota seguretat– responsabilitzava la monarquia d’Aragó de la seua dissort,⁴⁴ i evitava nomenar Nàpols i Alfons el Magnànim en la seua obra;⁴⁵ un cavaller de soca-rel, emperò, que es mantingué fidel al seu principi moral “de jamés desnaturar-se de son rey e natural senyor, per molts mals dans que li faça” (*Tirant lo Blanc*, cap. 88) i a un codi d’honor segons el qual “la major infàmia que-l cavaller pot haver en aquest món, sí és com ve contra son senyor natural” (ibídem, cap. 27). Els ecos de la guerra de Catalunya hi ressonaven, sí, però hi ressonaven des de ben lluny.

Així les coses, Martorell acudí de nou al seu “senyor natural” i, en aquesta ocasió –propícia a l’obtenció de mercés, per les urgències de la guerra–, Joan II atorgà un

⁴⁰ Dellà la crítica documental, i ja des d’un punt de vista filològic, adverteix Antoni Ferrando (2012, 644), en analitzar una lletra autògrafa catalana del criat del príncep de Viana, publicada per Torró (2010, doc. 14), la incompatibilitat entre la llengua cancelleresca del curial barceloní i “les particularitats gràfiques, morfològiques, lèxiques i semàntiques valencianes, molt allunyades d’aquella, que l’autor del *Tirant lo Blanc* es complau a conrear-hi.”

⁴¹ Us remetem al quadre 3, on observareu que el “candidat” de Torró, a diferència de l’autor de *Tirant lo Blanc*, sols figura com *Joanot* en escrits del 1458 (i, excepcionalment, en un del 1460). Després fou sempre *Joan* i deixa de ser, doncs, *Joanot*. En l’edat del subjecte, deu trobar-se l’explicació del canvi.

⁴² Argumenta Torró que els tractaments d’“amat” i “mossén” que rep ocasionalment el criat del primogènit són probatoris de la seua condició de *miles*; argument que desmunten dos medievalistes tan acreditats com són Agustín Rubio (2011) i Mateu Rodrigo, a les raons dels quals us remetem.

⁴³ Com tampoc no podia haver rebut favors de Joan II el 9 de febrer del 1461, quan servia a un príncep empresonat i contrapuntat amb el seu progenitor (vegeu Ferrando 2011, 423; 2012, 602). Tant el Martorell el 1461 com el del 1464 són l’escriptor, però no tenen res a veure amb Carles d’Aragó.

⁴⁴ La decepció familiar amb el Magnànim s’expressava per boca del primogènit, Galceran Martorell, quan gosava desobeir les ordres del governador de València, el cavaller mossén Pere de Cabanyelles amb aquest al·legat: “E yo e los meus, algotzir –¡¡cap de Déu!!–, no havem servit lo rey tant com mossén Pere Cabanyelles, e havem scampat més sanch que no ell ni res del seu?!” (Villalmanzo, 99 i 448, doc. 448).

⁴⁵ Aspecte que hem tractat recentment en Soler (2014a) i que enllaça amb els dubtes plantejats sobre els viatges napolitans de Martorell per Ferran Garcia-Oliver (2013, 202-203).

sobreseïment temporal de la causa que contra ell tenia oberta a València el fill i hereu de Gonçalbo d'Íxer, encara sobre la venda de Xaló: “causam que coram vobis vertitur inter dictum Joannotum Martorell, ex una, et nobilem Joannem d'Íxar... in et super vendicionem vallis d'Axaló.” El jove hereu dels Íxer-Portugal prepararia llavors una ofensiva judicial contra Martorell que l'haguera obligat a fugir furtivament del regne. Tanmateix, l'autor del *Tirant* s'hi avançà, visità la cort i obtingué de Joan II la “gràcia” temporal del sobreseïment de la causa: “supersedeatur et suspenderi faciatur.” Aquesta concessió reial, això sí, solament tindria vigència durant el temps en què el beneficiari, mossén Joanot, servira eficaçment el sobirà: “tantum et quousque dictus Joannotus... operam efficacem prestaverit ad nostram excellenciam.”

El guiatge en qüestió vindria acompanyat d'una instrucció secreta per al mateix Martorell sobre la missió o comesa que havia de realitzar en nom del rei, en tornar a València. De fet, el retorn de Saragossa a València degué ser immediat. El 23 d'abril del 1464, Joanot Martorell comparegué davant la Batlia General del Regne de València (doc. 4 de l'apèndix), amb el guiatge reial i una carta secreta rebuda pel lloctinent de batle, en Pere Garró, per tal de percebre d'aquest 100 sous de subvenció o “acorriment.” Aquest terme s'emprava en la comptabilitat reial d'aleshores per a designar un avançament de soldada, de caràcter puntual o extraordinari, als cavallers que en campanyes de guerra servien la corona (Sáiz, 68-69). En aquest cas, el perceptor signa com “yo, en Johan Martorell, cavaller, habitador de la ciutat de València.” Noteu, a tot això, l'eloqüent equivalència entre la fórmula usada en aquesta època i la la dedicatòria del *Tirant lo Blanc*: “yo, en Johanot Martorell, cavaller.”

Certament, quan un dels nostres cavallers escriptors del segle XV signa un document i s'autoidentifica –per posar un cas– com “yo, Joan Roïz de Corella, en Sacra Theologia mestre e cavaller, habitador de la ciutat de València”,⁴⁶ ningú no hauria de posar en dubte que es tracta d'un home que viu i que escriu a València. La condició s'*habitador* no remet a una ‘residència eventual’ a la ciutat, sinó ben al contrari: ens adverteix d'una residència regular, assentada, fixa. Altrament, és a dir, en el cas hipotètic d'haver viscut Joanot fora de València i d'haver-se trobat circumstancialment en aquesta ciutat, no hauria sigut identificat com a “habitador”, sinó com a “de present atrobat” a la ciutat de València. Aquesta era, de fet, la fórmula aplicada a les persones no residents de manera regular. Doncs el mateix que és vàlid per a Corella, trobem que hauria de ser vàlid –miratges i especulacions no provades a banda– per a Joanot Martorell. Ambdós compartien el fet de ser cavallers, escriptors i “habitadors” de València.

El sotasignat a la mencionada època, Joanot Martorell, reconeix haver rebut del batle Berenguer Mercader, per mans del seu lloctinent Garró, els 100 sous ordenats pel rei per tal d'embarcar cap a la ciutat de Mallorca: “en acorriment del viatge que yo, de manament de sa senyoria [el rei Joan], dech fer a la ciutat de Mallorca, per fets e negocis del dit molt alt senyor rey.” L'escrit denota, d'una banda, que l'escrivà de la Batlia de València reconeixia Joanot Martorell com un cavaller de la seua ciutat, com un “habitador” més de València.⁴⁷ I, si no, l'interessat l'hauria informat. A més d'això, l'època del 23 d'abril del 1464 ens indica que la comesa encarregada per Joan II “el Gran” a Joanot Martorell era la de viatjar a la ciutat de Mallorca. Potser els arxius

⁴⁶ Testament de Joan Roïs de Corella, en *Archivo Histórico Nacional*, Secció Noblesa (Toledo), Fons Osuna, Ducat de Gandia, Protocols notarials d'Antoni Barreda, llig. 1.273, doc. 2, 31 d'agost del 1478.

⁴⁷ Aquest reconeixement de veïnat, que el mateix cavaller fa en primera persona, en el moment d'arreplegar els diners de la taula de la batlia, indica que València –i no cap cort– era el seu lloc de residència habitual. Altrament, l'escrivà haguera anotat alguna expressió del tipus “de casa del senyor rey” (*de domo domini regis*) o “cambrer de la Sacra Magestat” (*camerarius*).

mallorquins conserven algun altre testimoni que ens ajude a precisar o detallar quina era concretament la comesa.⁴⁸ De moment, però, aquest és l'últim document on apareix, encara viu, Joanot Martorell. La seua defunció caldria datar-la, així les coses, entre el 23 d'abril del 1464 i el 24 d'abril del 1465, on ja consta com a difunt (*quondam*, en llatí; doc. 5 de l'apèndix). Moriria, segurament, pel mateix mes d'abril del 1465, si atenem a les declaracions de Galba i Galceran Martorell (ibídem).

El lloc de la defunció, si no fou exactament València, no devia ser molt llunyà, ja que la notícia no passà desapercebuda als veïns de la ciutat: “és pública fama en la dita ciutat de València, majorment entre los conexents lo dit mossén Johanot, que aquell és mort en la forma en lo dit capítol contenguda [*ab intestato*] e passat de la present vida en l'altra” (Villalmanzo, 506, doc. 906). Com molt bé fa notar Antoni Ferrando (2012, 643), “els processos judicials de reclamació del manuscrit original de *Tirant lo Blanc* (1465) i dels béns de Joanot Martorell (1467, 1468) se substancien a València, i tots els testimonis que hi participen són valencians.” És a dir, conveïns d'un escriptor que signava els seus escrits com a “cavaller” i “habitador de la ciutat de València.”

Açò és, comptat i debatut, el que sabem, ara com ara, dels darrers anys de vida de Joanot Martorell, cavaller, coincidents amb el moment d'escriptura i empenyorament a València de la novel·la cavalleresca *Tirant lo Blanc*. Tanmateix, no cal descartar l'aparició de nous documents que contribuïsquen a perfilar la seua trajectòria vital en els anys 1458-1464, i que ens puguen revelar les circumstàncies de la seua mort. L'escriptor no ens deixà cap testament, circumstància inaudita en el seu temps,⁴⁹ però ens deixà en canvi una obra literària grandiosa en molts aspectes, i que no perirà mai.

⁴⁸ Sospitem que Joanot Martorell no vitajà sol a Saragossa, sinó en companyia del secretari reial Francesc Martorell, que residia llavors a València. Si en el foli 590 del registre de Batlia apareix cobrant Joanot allò que indicava una lletra closa del (Saragossa el 9 d'abril), en el foli següent (591r) figura Francesc amb una altra lletra closa (Saragossa, 11 d'abril) i rebent per mans de Pere Garró 800 sous “de les pecúnies procehides del forment del senyor rey, lo qual ací derrerament és vengut de la ylla de Sicília,” de la qual era mestre portolà el mateix Francesc. El pagament es fa perquè Francesc havia avançat diners per carregar de besucos el rebost de galeres al servei de Joan II. És probable, doncs, que la comesa de Joanot a Mallorca tinguera a veure també amb el proveïment de blat per via marítima per a l'exèrcit o l'armada reials: “gent, argent e forment.”

⁴⁹ Fins i tot un “cego que va dient oracions per València,” Bartomeu Poc, de Vilafranca del Penedès, buscava notari per a dictar un testament (APCCV, Protocol 10.205, 20.05.1469) on preveia el seu soterrar, almoines, etc., i manava fer inventari de béns. El mateix any de la mort de Martorell, un altre pobre de solemnitat –Jaume Rosquelles, “cego” cantaire també– dictava el seu modest però imprescindible testament (APCCV, Joan Argent, 25.2019, 20.11.1465). I així podríem citar molts altres casos, especialment de gent que embarcava al grau de València, sense saber si mai tornarien. Si Martorell no dictà mai cap testament, ni tan sols quan embarcà cap a Nàpols o cap a Mallorca, és perquè no ho volgué fer. Heus ací una més de les “peculiaritats” d'aquell cavaller sense matrimoni, sense fills i sense patrimoni (sobre la seua “sorprenent” solteria, reflexiona Garcia-Oliver 2013, 210-211), que els seus “conexents” anomenaven “Johanot,” com si es tractara d'un adolescent immadur. I, a més a més, escrigué una magnífica i gruixuda novel·la, cosa que tampoc no era gens habitual en el segle XV.

Obres citades

- Beltrán, Vicente. “Estudio preliminar.” En Marqués de Santillana. Regula Rohland de Langbehn ed. *Comedieta de Ponza, sonetos, serranillas y otras obras*. Barcelona: Crítica, 1997. XXXIII-LXIII.
- Chiner, Jaume-Josep & Jesús Villalmanzo. *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*. València: Ajuntament de València, 1992.
- Chiner, Jaume-Josep. “Batalla a ultrança per Joanot Martorell.” *A sol post. Estudis de llengua i literatura* 2 (1992): 83-127.
- . *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell (amb un fragment d'un manuscrit del 'Tirant lo Blanch')*. Alcoi: Marfil, 1993.
- Escartí, Vicent-Josep. “Les lectures de Joanot Martorell.” En Vicent Martines ed. *Tirant lo Blanch, políglota (1511-2011). Cinc-cents anys de traduccions i estudis*. Gandia/Alacant: Ajuntament de Gandia/Universitat d'Alacant, 2011a. 31-36.
- . “Conexiones e interferencias en la literatura valenciana del siglo XV.” *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes* (11 de juny de 2011b): ed. digital. Internet: <<http://e-spania.revues.org/20384>>
- . “Els capítols de nomenament de Joanot Martorell com a procurador del comtat de Dènia. una aportació a la controvertida identitat de l'autor del Tirant.” *Estudis Romànics* 34 (2012): 389-403.
- Espadaler, Anton-M. “Política i ideologia en la novel·la catalana del segle XV.” En Guido d'Agostino & Giulia Buffardi eds. *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona (Napoli, 1997). Atti*. Nàpols: Comune di Napoli, 2000. Vol. II: 1419-1430.
- Ferrando, Antoni. “Del Tiran de 1460-64 al Tirant de 1490.” En Rafael Alemany, Antoni Ferrando & Lluís-B. Messeguer eds. *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, setembre 1991)*. València/Barcelona: Universitat d'Alacant/Universitat de València/Universitat Jaume I/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993. Vol. 2: 25-68.
- . “Curial i Tirant, cara a cara.” Ricard Bellveser, coord. *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2011. Vol. 2: 415-450.
- . “Llengua i context cultural al Tirant lo Blanc. Sobre la identitat del darrer Joanot Martorell (1458-1465).” *eHumanista* 22 (2012): 623-668.
- Fullana, Lluís. *Los caballeros de apellido 'March' en Cataluña y en Valencia. Contribución documental para su estudio*. Castelló de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura, 1936.
- . *El poeta Ausiàs March: su ilustre ascendencia, su vida y sus escritos*. València: Torres, 1945.
- Furió, Antoni. “‘Car la retòrica més se pertany a notaris que a cavallers.’ Escriptura, orgull de classe i autoria del Tirant.” *eHumanista/IVITRA* 4 (2013): 150-164.
- Garcia-Oliver, Ferran et alii eds. *Hug de Cardona. Col·lecció diplomàtica (1407-1482)*. València: Universitat de València, 2009-2011. 3 vols.
- . “Joanot i Ausias.” *eHumanista/IVITRA* 4 (2013): 201-219.
- Garriga, Carles. “Caldesa i Carmesina: Roís de Corella en el Tirant lo Blanc.” *Estudis de llengua i literatura catalanes* 23. *Miscel·lània Jordi Carbonell, 2*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991. 17-27.
- Graullera, Vicente. *Derecho y juristas valencianos en el siglo XV*. València: Biblioteca Valenciana, 2009.

- Guia, Josep. *De Martorell a Corella. Descobrint l'autor del 'Tirant lo Blanc.'* Catarroja: Afers, 1996.
- . "El príncep de Viana i Tirant lo Blanc." *El Temps. Setmanari d'informació general dels Països Catalans* 859 (2000): 15.
- Hauf, Albert. "Tirant lo Blanc: algunes qüestions que planteja la connexió corelliana." En Rafael Alemany, Antoni Ferrando & Lluís-B. Meseguer eds. *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, setembre 1991)*. València/Barcelona: Universitat d'Alacant/Universitat de València/Universitat Jaume I/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993. Vol. 2: 69-116. Reed.: "Tirant lo Blanc: ¿novela anticaballeresca? Algunas cuestiones que plantea la conexión corelliana." En Juan Paredes, Enrique J. Nogueras & Lourdes Sánchez, eds. *Estudios sobre el Tirant lo Blanc*. Granada: Universidad de Granada, 1995: 111-152.
- , ed. Joanot Martorell & Martí-Joan de Galba. *Tirant lo Blanch*. València: Tirant lo Blanch, 2008.
- La Sale, Antoine de. Jean Misrahi & Charles A. Knudson eds. *Jehan de Saintré*. Ginebra: Droz, 1978.
- López, Carlos. *Nobleza y poder político en el reino de Valencia (1416-1446)*. València: Universitat de València, 2005.
- Martínez, Francesc. *Martín Juan de Galba, coautor de 'Tirant lo Blanch.'* València: Hijos de Francisco Vives Mora, 1916.
- Mata, Manuel. *Relación de limosnas para la construcción del Monasterio de la Trinidad de Valencia*. Saragossa: Anubar, 1991.
- Miralles, Melcior. Mateu Rodrigo Lizondo ed. *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. València: Universitat de València, 2011.
- Riquer, Martí de. *Aproximació al 'Tirant lo Blanc.'* Barcelona: Quaderns Crema, 1990.
- . *'Tirant lo Blanch', novela de historia y de ficción*. Barcelona: Sirmio, 1992.
- Rodrigo, Mateu. "Ressenya de 'Rubio Vela, Agustín, Joanot Martorell y el condado de Denia. Una clave en el Tirant (2010).'" *Estudis Romànics* 34 (2012): 632-37.
- Rubio, Agustín. *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el Tirant*. València: Gráficas Papallona, 2010.
- . "¿Se escribió el *Tirant lo Blanch* en la corte barcelonesa del príncipe de Viana? Notas de crítica documental entorno a un espejismo literario." *eHumanista* 19 (2011): 345-56. Reed. en català: "Es va escriure el *Tirant lo Blanc* en la cort barcelonina del príncep de Viana? Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari." En Vicent Martines ed. *Tirant lo Blanch, políglota (1511-2011). Cinc-cents anys de traduccions i estudis*. Gandia: Ajuntament de Gandia/Universitat d'Alacant (2011). 15-22.
- . "El condado de Dénia en tiempos del *Tirant*. A vueltas con la identidad de Joanot Martorell." *eHumanista* 23 (2013): 557-604.
- Sáiz, Jorge. *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. València: Universitat de València, 2008.
- Szkilnik, Michelle. *Le petit Jean de Saintré. Une carrière chevaleresque*. Ginebra: Droz, 2003.
- Soler, Abel. *Benipeixcar. Imatges i paraules per a la memòria*. Gandia: Junta de Districte de Benipeixcar/Associació de Veïns de Benipeixcar, 2011.
- . "Sobre el lloc on Joanot Martorell escrigué *Tirant lo Blanc* (1460-1464): Barcelona, Dénia o València?" *eHumanista* 22 (2012): 598-622.
- . "L'estada de Joanot Martorell a la cort de Nàpols i la discreta presència d'Itàlia en *Tirant lo Blanc*." *'Tirant lo Blanc e l'Europa'*. *Convegno internazionale (Verona,*

- 19-20 settembre 2013). Verona: Università degli Studi di Verona, 2014a. En premsa.
- . *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Carmesina. El cavaller que inspirà el Tirant lo Blanc*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 2014b.
- . *Joan Roís de Corella (1435-1497). Síntesi biogràfica i aportació documental*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2014c. En premsa.
- Torró, Jaume. "Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV." *Revista de Catalunya* 163 (2001): 97-123.
- . "Joanot Martorell, escrivà de ració." *L'Avenç* 273 (2002): 12-18.
- . "Els darrers anys de Joanot Martorell." *Espai Narpan*, 2010. Ed. digital. Internet: <<http://www.narpan.net>>
- . "Els darrers anys de Joanot Martorell, o En defensa del *Tirant*, la novel·la cavalleresca i la cort." Ricard Bellveser coord. *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim. 2011. Vol. 2: 573-600.
- . "Només hi ha un Joan Martorell documentat amb el nom de Joanot (Resposta i correcció a Agustín Rubio Vela, amb unes notes sobre Manuel de Rajadell)." *Tirant* 15 (2012): 19-32.
- Villalmanzo, Jesús. *Joanot Martorell. Biografía ilustrada y diplomatario*. València: Ajuntament de València, 1995.

Apèndix documental

Document 1

El rei Joan II mana als juristes Cotlliure i Sard que facen avançar la causa que sostenen Joan i Jaume Martorell, abans habitants de Gandia, contra els hereus de Gonçalbo d'Íxer i de la muller d'aquest, Agnès de Portugal.

1461, febrer 3. Lleida.

El rei Joan II mana als juristes de València Tomàs de Cotlliure i Andreu Sard que s'ocupen de fer avançar i acabar la causa que Joan i Jaume Martorell, els quals havien estat habitants de la vila de Gandia, portaven contra els hereus de Gonçalbo d'Íxer i sa muller, Agnès de Portugal; causa que ja havia estat comissionada a Cotlliure pel rei, estant aquest a València (febrer-juny del 1459).

Arxiu del Regne de València, Cancelleria Reial, registre 97, f. 41v.

Joanni et Jacobi Martorell.

Joannes, etc. Dilectis nostris Thome de Cobliure et Andree Sart, Legum doctoribus civitatis Valencie, salutem et dileccionem.

Quia causa et cause vertentes inter dilectos nostros Joannem et Jacobum Martorell, olim habitatores ville Gandie, ex una, et heredes vel succesoros nobilium Gondisalvi d'Íxer et Agnetis, eius uxoris, quondam, agentes sive defendentes, partibus ab alia; causis et racionibus in precessu seu processibus inde ducte contentis et expressatis, et comisse per nos, vive vocis oraculo, vobis, dicto Thome, ad colligendum et referendum propter nostrum felicem recessum quem a dicta civitate, in Regno Valencie, de proximo fecimus, determinari seu finiri non valent ac valuerunt.

Supplicantibus Joanne et Jacobo Martorell, predictis, vobis quod vocatis partibus supradictarum, eiusque, in eorum iuribus et racionibus plenum auditis, resumptique quibusvis promissorum ratione activate, que ilico predetentores quoscumque vobis tradi iubemus, in eo puncto et statu quo sunt de dictis causa e causis, et unaquaque earum cognoscatis, illorumque decidatis. Et, finaliter aut alias, fine debito terminetis, prout de foro et racione reperite fieri debere; procedendo in his breviter, simpliciter, summarie et de plano; sine strepito et figura iudicii; sola facti veritate attenda, maliciis et difugiis omnibus proculietur.

Nos, enim, vobis et utrique vestrum, in et super predictis et super dependentibus, emergentibus et eis annexis, voces et vices nostras plenarie comittimus per presentes.

Date in civitate Illerde, die tertia february, anno a Nativitate Domini millesimo CCCC° LXI°. [Signat:] Rex Joannes.

Petrus Joannis, mandato regis, firmavit, per Joannem de Gallach, regis cancellarii, qui hanc vidit.

Document 2

El rei Joan II mana a Tomàs de Cotlliure, jurista de València, que avance en la causa que duu entre Joan i Jaume Martorell, d'una banda, i els hereus del comanador de Muntalbà, Gonçalbo d'Íxer, d'altra.

1461, febrer 9. Fraga.

Interpel·lat per Joan i Jaume Martorell, el rei Joan II mana a Tomàs de Cotlliure, jurista de la ciutat de València, que agilitze la causa que porta en la Reial Audiència sobre una demanda hipotecària, relacionada amb la compravenda de la vall de Xaló, interposada per Joan i Jaume Martorell contra els hereus de Gonçalbo d'Íxer –comanador de Muntalbà– i sa muller, Agnès de Portugal; una causa que el mateix monarca havia atorgat en comissió a Cotlliure durant la seua estada a València.

Arxiu del Regne de València, Cancelleria Reial, registre 96, folis 19v-20r. Ressenyat per Villalmanzo (545, doc. 886).

Joannis et Jacobi Martorell

Joannes, etc. Dilecto nostro Thome de Coblliure, Legum doctori civitatis Valencie, salutem et dileccionem.

Ex supplicatis coram maiestate nostra pro parte dilectorum nostrorum Joannis et Jacobi Martorell, accepimus dum est quod inter ipsos Jacobum et Joannem Martorell, agentes ex una, et nobiles Gondissalbam d'Íxar, quondam comandatorem Montisalvani, et dompnam Agnetem de Portugal, quondam illius uxorem, et vel illorum alterum defendentes, partibus ex altera, ducitur quedam causa cuiusdam petitionis ypotecharie, causis et rationibus apud acta deductis.

Quequidem causa, iam dudum, maiestate nostra in dicta civitate Valencie personaliter residente, vobis comissa fuit ad colligendum et refferendum. Et, propter nostrum felicem recessum quem ab eadem civitate fecimus, firmem debitum habere non valent verum, quia ipsi Joannes et Jacobus Martorell, finem eiusmodi cause videre percipiunt; queque in presenciarum pendet indecisa ac vertitur inter ipsos, agentes, ex una, ac heredes et bonorum detentores predictorum nobilium aut alterum eorum, detentorem et possessorem vallis de Xaló; in et super qua peticio per eosdem posita fuit et lis ypotecharia mota.

Ad eorundem, propterea, Joannis et Jacobi, per humilem supplicacionem, de vestris fide et animi probitate plenarie confidentes, causam ante dictam vobis ducimus comittendam. Mandantes et iniungentes vobis, quatenus vocatis et auditis partibus supradictis et aliis, quos, vocandos et audiendos, noveritis resumptisque quibusvis prima de causa actitatis; que per illorum, detentores, illico tradi volumus et iubemus, de dicta causa et eius meritis cognoscatis et vos intromittatis eamque decidatis. Et sui aliter aut alias fine debito terminetis, prout ius, forus et ratio consulunt et disponunt, procedendo in predictis breviter, simpliciter, sumarie et de plano, sine strepitu et figura iudicii: sola facti veritate attenda, malitiis et diffugiis omnibus resecatis.

Super quibus et ex eis incidentibus, dependentibus et emergentibus, et connexis, eamve tangentibus quasimodo, voces et vices nostras, vobis commitimus plenarie cum presenti. Et ut promptius finis dicte cause videri possit, dicimus et mandamus vobis, ad penam mille florenorum auri, nostris erariis inferendam, quatenus cum processus dicte cause in puncto acordi et sentencie ferende, firmiter sentencim in dicta causa, foro et rationi conformem, infra decem dies proferatis et publicetis. Nec secus agatis, quanto penam predictam cupitis evitare.

Date Frage, die VIII ffebroarii, anno a Nativitate Domini millesimo CCCC° LXI°.
[Signat:] Gallach vidit.

Petrus Serena, ex parte firmavit Petri Joannis de Gallach, regis cancellarii.

Document 3

El rei Joan II atorga salconduit al cavaller Joanot Martorell (autor del *Tirant lo Blanc*) perquè pugui romandre a València i anar a altres parts sense ser molestat per la causa que té pendent contra Joan d'Íxer.

1464, abril 9. Saragossa.

El rei Joan II comunica al governador del Regne de València, el noble Pere d'Urrea, i als seus lloctinent i "surrogats", així com als justícies civil i criminal de València i a altres oficials, que el cavaller Joanot Martorell ha d'anar a distintes parts en servei seu, i que ha de romandre a València abans de tornar a la cort, davall guiatge o salconduit reial; raó per la qual no ha de ser destorbat per causes judicials pendents contra ell, en particular la que l'enfronta al comanador d'Énguera Joan d'Íxer.

Arxiu del Regne de València, Cancelleria Reial, registre 240, foli 47r/v.

Joannes, etc., spectabili nobili, magnificis, dilectis et fidelibus consiliariis, Petro d'Urrea, generali locumtenenti nostro in Regno Valencie et gerentivices generalis gubernatoris, eiusque locumtenenti et surrogatis in dicto regno; iusticiis in criminalibus et civilibus civitatis Valencie, ceterisque officialibus nostris; ad quos spectet, et eorum cuilibet, et locumtenentibus eorumdem. Salutem et dilectionem.

Quoniam dilectum nostrum Joannotum Martorell, militem, pro rebus nonnullis nostrum valde concernentibus servitium, deceat ire ad partes aliquas et vacare; ut igitur, dictus Joannotus Martorell, absque aliquo impedimento, in predicto nostro servicio, curis omnibus relictis et absque suspiccionem cuiusvis rei intendere possit // valeatque, istinch, apud vos et partes dicti Valencie Regni ire, esse, morari et reddere, quavis contradiccionem cessante.

Decimus, propterea, et mandamus vobis et vestrum cuilibet, ad penam mille florenorum auri, quod, ex nunch in antea, et quousque dictus Joannotus Martorell cum effectu sese expedierit de predictis et circa ea vaccare; eundo, stando et ad nos redeundo contigerit, eundem Joannotum Martorell eiusque bona in fide regia guidetis, affidetis et assecuratis, et pro guidato et assecurato habeatur; sicuti nos, tenore presentium, ipsum eiusque bona in nostra regia bona fide guidamus, affidamus et assecuramus. Et successive, quia dictus Joannotus Martorell, relictis negociis et causis suis familiaribus, sese nobis, imperante dicto nostro servicio, propriori animo obtulit, et sich, honesta racione vaccante, ipso modo eodem quo diximus circa predicta, cetere res et cause sue conquiescere debeant.

Vobis, propterea, dicto locumtenenti gerentivices, dicimus et mandamus ut, super causam que coram vobis vertitur inter dictum Joannotum Martorell, ex una, et nobilem Joannem d'Íxar, comendatorem d'Énguera, ex altera partibus, in et super vendicionem vallis d'Axaló (causis et racionibus apud acta deductis) et illius prosecucionem ac cognicionem, supersedeatur et suspenderi faciatur –sicuti nos supersedemus, serie cum presenti– tantum et quousque dictus Joannotus cum effectu eis circa qui eum vaccare mandamus, operam efficacem prestaverit ad nostram excellenciam, gracia reddende, racionis illorum sese contulerit. Summe ideo caveatis secus predictorum, quod ex dictis necessariis causis fieri mandamus agere, quanto preter nostre ire et indignacionis incursum, dictam penam cupitur evitare.

Date Ceseraguste, die nona mensis aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXIII^o. [Signat:] Rex Joannes.

Dominus rex mandavit michi, Dominico Decho, et viderunt eam Ferdinandus de Trogillo, regens thesaurariam, et Petrus Torres, conservator patrimonii.

Document 4

El cavaller de València Joan Martorell (autor de *Tirant lo Blanc*) rep 100 sous de la batlia valenciana per a viatjar a Mallorca i efectuar una gestió indeterminada per encàrrec del rei.

1464, abril 23. València.

El cavaller habitador de València Joan Martorell (autor de *Tirant lo Blanc*) exhibeix una manament secret del rei Joan II (signat a Saragossa, el 9 d'abril precedent), en virtut del qual rep de mans d'en Pere Garró, lloctinent del batle general del Regne de València, 100 sous de subvenció o "acorriment", per tal de viatjar a la ciutat de Mallorca per fets i negocis del mateix sobirà.

Arxiu del Regne de València, Batlia General, llibre 51, folis 589v-590r.

Die sabbati intitulata XXIII^a aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXIII^o.

Sia a tots manifesta cosa que yo, en Johan Martorell, cavaller, habitador de la ciutat de València, scientment e de grat, confés e en veritat regonech a vós, molt magnífich mossèn Berenguer Mercader, etc., absent, etc., que, en virtut de una letra closa del dit molt alt senyor rey, en paper escrita, signada de sa mà e ab son sagell secret en lo dors de aquella empremtat; sagellada, dada en la ciutat de Saragosa, a nou dies del present mes de abril; me havets donats e pagats // en comptants, a la mia voluntat, per mans de l'honorable en Pere Garró, lochtinent, etc., cent *solidos* reials de València, los quals lo dit senyor rey, ab la dita sua letra manà per vós ésser a mi donats; en acorriment del viatge que yo, de manament de sa senyoria, dech fer a la ciutat de Mallorca, per fets e negocis del dit molt alt senyor rey. E com axí estiga en veritat, etc.

Document 5

Galceran Martorell reclama a Martí-Joan de Galba la propietat del llibre *Tiran(t) lo Blanch*, que l'autor, el seu germà Joanot Martorell, li havia empenyorat per preu de 100 rals castellans.

1465, abril 24. València – 1465, maig 2. València.

El cavaller Galceran Martorell, assabentat que el seu difunt germà Joanot –endeutat amb ell des del 1446– havia empenyorat el llibre *Tirant lo Blanc* al donzell Martí-Joan de Galba, reclama l'obra davant la cort de la Governació del regne. Ho fa, però, infructuosament, perquè l'advocat de Galba al·lega que el llibre, per ser bé moble i de minsa vàlua, no està subjecte –segons *Furs*– a demanda hipotecària; el prestador és el legítim propietari, perquè Joanot li l'havia empenyorat formalment, i, a més, Galceran també deu diners al mateix Galba per valor superior al preu objectiu de dit llibre.

Arxiu del Regne de València, Governació, llibre 2.314, f. 113r (*olim* mà 3, foli 9r); 2.317, folis 42v, 44v, 46v i 48v (*olim* mà 31, folis 40v, 42v, 44v i 46v). Publicat per Chiner & Villalmanzo, (429-433, doc. 614).

D'en Johan-Martí de Galba contra mossèn Galceran Martorell.

Anno a Nativitate Domini M^o CCCCLXV^o, die XXIII^a mensis aprilis.

Davant lo magnífich mossèn Luís de Cabanyelles, cavaller, conseller e coper de la magestat del molt alt senyor rey e lochtinent general de Governador del Regne de València e cort sua, comparech lo honorable mossèn Galceran Martorell, cavaller, en lo nom qui dessus posà la scriptura del tenor següent: // [Governació, ll. 2.317, mà 31, f. 42v]

A audiència, sciència e sabuderia de l'honorable mossèn Galceran Martorell, cavaller, és novament pervengut que, en poder de l'honorable en Martí Johan de Galba, donzell, habitador de la ciutat de València, que a mans de aquell és pervengut hun libre appellat *Tiran lo Blanch*, lo qual és continuat en XXVII sisterns de full éntregue, desligat, lo qual és de bona continent valor; lo qual és en béns de mossèn Johanot Martorell, quòndam cavaller e jermà del dit mossèn Galceran Martorell.

E com lo dit honorable mossèn Galceran sia crehedor en béns del dit honorable mossèn Johannot Martorell per la cort de vós, dit magnífich tenintloch de governador, sia stat donat manament executori de deu dies a n Pere de Sent Gil, notari, procurador del honorable mossèn Guillem Martorell, cavaller, curador donat e assignat al dit honorable mossèn Johanot Martorell, per la absència de aquell, de CLIII liures CCCC XXXXVI sous VI diners; lo qual li fon presentats a XXXI del mes de octubre de l'any M CCCCC XXXXVI; dins les quals li agués pagats les dites quantitats e messions, e offerts béns o mostrades justes rahons per què fer no u degués, sien passats e molt més aquells alguna de les dites cosses fer no haia curat.

Per tal, lo dit honorable mossèn Galceran Martorell e en Bernat Julià, notari de més dies, procurador de aquell, en desídia e contumàcia del dit honorable mossèn Johanot Martorell, fa oferta a vós e cort vostra del dit libre com a béns del dit mossèn Johanot Martorell, requerint aquell vinga a mans vostres e de vostra cort. Ab manaments simples e penals al dit en Galbes, meta aquell en poder del corredor de vostra cort; lo qual, legítima subastació precedent, requer ésser venut en públich encant. E lo preu de aquell procehidor, ésser liurat al dit mossèn Galceran en paga porrata de les dites quantitats.

Ffon interrogat lo dit proponent, migançant jurament, per lo notari e scrivà de la cort qui havia ordenada la dita scriptura.

E dix que lo honorable mossèn Johan Civera, licenciat en Leys.

E, posada la dita scriptura, *ilico*, lo dit magnífich lochtinent general de governador remés la provissió sobre aquella fahedora a l'honorable assessor ordinari de la sua cort o al lochtinent de aquell. E, a poch instant, lo dit magnífich lochtinent de governador, a

consell de l'honorable micer Thomas de Coplliure, altre dels lochtinents de ordinari assessor, sobre la dita scriptura, féu la provisió següent:

“Reebuda la dita offerta, tant quant de fur e rahó era rebedora e no en pus, sia stat subastat e sien fets los manaments requests al dit en Martí-Johan de Galba, adjecta pena de cent morabatins.”

Dicta et eadem die, intitulata XXIII^a mensis aprilis, anno predicto M^o CCCC^o LXV^o, Álvaro Grau, porter del senyor rey, féu relació, ell, en lo dia de huy, instant e requirent lo dit mossèn Galceran Martorell, haver fet lo manament e provisió al dit en Martí-Johan de Galba: que, per a despús-demà, meta lo dit libre en poder de la cort o del corredor de aquella, sots la dita pena de cent morabatins. Lo qual dix que li havia respost que faria ço que degués.

Post hec vero die que erat XXVI^a predicti mensis aprilis, anno iamdicto M^o CCCC^o LXV^o, davant lo dit magnífich lochtinent general de governador e cort sua, comparech lo dit en Martí-Johan de Galba. E, absent la part altra, posà per scrit la scriptura del tenor següent:

“Jhesús.- Per vós, molt magnífich lochtinent general de governador de Regne de València, instant lo honorable mossèn Galceran Martorell, cavaller, és estat provehit e manat a n Johan-Martí de Galba, donzel, sots pena de C morabatins, que pose e meta en poder de vostra cort lo libre que té per quèrns de l'honorable Johanot Martorell, quòndam cavaller, appellat de *Tirant lo Blanch*; pretenent lo dit mossèn Galceran que de aquell a feta oferta, com a crehedor en los béns del dit mossèn Johanot Martorell.

“Refferint-se al dit manament, diu lo dit en Johan-Martí de Galba la dita vostra provisió e manament ésser nul·les, parlant *ut decet, saltem* revocadors, per les rahons següents:

“E, primerament, per ço e àls, car en fer aquelles no és estat servat on de furs e privilegis del present regne: lo dit en Martí-Johan, no convocat ne hoyt de son dret e justícia, *igitur*, etc.

“Ítem, per ço e àls, car a nós no consta del pretés crèdit del dit mossèn Galceran Martorell, ni consta que l dit en Martí-Johan tinga lo dit libre. E si libre algú té en son poder, aquell té penyora per cent reals e és en possessió del dit libre; lo qual ni li pot de justícia ésser levat sens que primerament no li sien pagats los dits cent reals, *igitur*, etc. // [f. 44v]

“Ítem, per ço et àls, car per ço que lo dit mossèn Galceran Martorell, si·s creador, no·s poria ne ha poscut fer affexió del dit libre sens pagar los dits cent reals, com lo dit en Johan sia en possessió de aquell per lo dit seu crèdit, *igitur*, etc.

“Ítem, per ço et àls, car primerament deu ésser donat trellat al dit en Martí-Johan del dit crèdit que pretén lo dit mossèn Galceran e de la dita oferta o affexió, ans de provehir e fer lo dit manament. E lo dit en Martí-Johan deu ésser hoyt de sa justícia, e no li pot ésser levada la possessió sens coneguda de dret, *igitur*, etc.

“Com, donchs, *ex premissis et alias*, consta la dita provisió e manament ésser stats fets *nulliter et saltem*, degen ésser revocats, requer per tal lo dit en Martí-Johan que la dita provisió e manament sien revocats pér vós, dit magnífich lochtinent de governador, provehint e manant ésser donat trellat al dit en Martí-Johan del dit crèdit pretés per lo dit mossèn Galceran Martorell, e de la oferta e affexió que·s diu per aquell feta; salvant al dit en Martí-Johan tots son temps e drets, a dir, posar e provar totes e qualsevol rahons e excepcions; com axí ho deiats fer per justícia.

“En altra manera, diu que no y consent, ans dissent expressament e protesta, de actes e enantaments e procehiments nul·les, e de tot son temps e drets que li sien e romanguen

salvos e il·leses. Et, *insecus agendis*, demana correcció de la dita provisió e manament a l'adjunt assessor, requerint *de premissis* carta pública.”

Fon interrogat lo dit proponent, migançant jurament, per lo notari scrivà de la cort qui havia ordenada la dita scriptura. E dix que l'honorable micer Johan Arbúcies, doctor en Leys.

E, posada la dita scriptura, *ilico*, lo dit magnífich lochtinent general de governador remés la provisió sobre aquella fahedora al magnífich assessor ordinari de la sua cort o al lochtinent de aquell.

E, a poch instant, lo dit magnífich lochtinent general de governador, a consell de l'honorable micer Thomàs de Coplliure, altre dels lochtinents de l'ordinari assessor de la sua cort, en e sobre la dita scriptura féu la provisió següent:

“Sia citada la part altra, a la qual, atorgada còpia e trellat, sia-li assignat al tercer dia e hora. E·n lo entretant, sia sobresehit segons és request, e sia feta còpia e trellat de les coses dessus dites segons és request.”

Deinceps, vero die intitulata XXVI^a mensis aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXV^o, davant lo dit magnífich lochtinent general de governador e cort sua, comparegueren los dits en Bernat Julià, procurador qui·s dix del dit mossèn Galceran Martorell, de una part, e lo dit Martí-Johan de Galba, de la part altra.

Et, ibidem, presents les dites parts, fonch haüt per lest e reperit ço que de pròxima és stat posat. *Et etiam*, fón publicada la provisió *de proximo* inserta, manant ésser donat còpia e trellat segons és request.

De les quals coses, lo dit en Bernat Julià, en lo dit nom, demanà còpia e trellat; lo qual, per lo dit magnífich lochtinent de general governador li fon atorgat e manat donar dia per aquell a les dites parts assignat, a comparar devant ell e cort sua. E, al dit en Bernat Julià, en lo dit nom, a dir, posar e al·legar tot lo que dir, posar e allegar vulla, perquè les coses dessus requestes fer-vos degeu al tercer dia.

In super vero die intitulata XXVII^a mensis aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXV^o, davant lo magnífich lochtinent general de governador, comparech lo dit en Bernat Julià, e·ll dit nom, e, absent la part altra posà per scrits ço que·s seguex:

“Lo dit en Martí-Johan de Galba confessa que té en poder seu lo libre offert com de béns de la heretat del dit mossèn Johannot Martorell, quòndam. Si bé, pretén que lo dit libre tenia en penyora per cent reals; que no consta ne poria constar, com sigua en veritat que aquell té lo dit libre per préstech e comanda a·quell feta // [f. 46v] per lo dit mossèn Johanot, e no per altre títol.

“E, pux no se·n mostra títol de propietat, e axí ho atorga la part altra, ne se pot denegar que lo dit libre, en virtut de la dita oferta, no vinga en poder de la cort e ésser venut e substat –segons és stat provehit–; car, en cas que constàs de la pretesa penyora, la dita venda no se poria denegar, salvant dret de la part altra en lo preu. Quant més que aquesta part nega tal penyora, de la qual no és ínterim notícia. E axí deu ésser presumit, puix no se mostra.

“E, per ço, o sia penyorat e no sia, axí com no és, *in omni casu*, de justícia lo dit manament val e té e deu ésser portat a deguda fi e execució, ab compulsió judiciària; salvant son dret a la part contrària en lo preu, si u té, lexant-ho a coneguda.

“E aquesta part met en poder de vostra cort la carta de indemnitat, en virtut de la qual insta sa execució; com los altres actes de la dita execució sien ja en la dita cort, a fi que sia donat trellat a la part si·l ne volrà, a ses despeses.”

E, posada la dita scriptura, encontinent lo dit propositant féu fe dels actes dessus per ell vanats. E, posada la dita scriptura e feta fe dels dits actes, lo dit magnífich lochtinent general de governador provehí e manà la part altra ésser citada e, aquella en son dret hoÿda, dir que li faria justícia.

Deinde, vero die intitulata XXVIII^a aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXV^o, davant lo dit magnífich lochtinent general de governador, comparech lo dit en Martí-Johan de Galba e, absent la part altra, posà lo que·s seguex:

“Fins ara, lo dit mossèn Galceran Martorell no ha mostrat lo pretés crèdit, *saltem* que u puxa donar trellat al dit en Martí-Johan, ne de la execució que pretén contra lo dit quòndam mossèn Johanot Martorell o herència de aquell; ço que *primitus* deu ésser fet, quant a l’interès del dit en Martí-Johan, per ço que puxa delliberar, *aut cedat vel contendat*.

“E, hon se mostràs lo dit en Martí-Johan tenir lo dit libre appellat Tirant *lo Blanch* e lo dit mossèn Galceran Martorell haver lo dit crèdit, no poria instar execució del dit libre; lo qual és de pocha valor, e no val los dits cent reals que son stats mutuats o prestats sobre aquell; com sia cosa moble, en la qual no cau special obligació ne ypotheca. E lo dit en Martí deté aquella, la qual tené e no li pot ésser tolta sens coneguda de dret, ne pot ésser-li tolta per acrehedor altre que·s pretenia ésser primer, pux cessà en lo dit libre tota ypotheca.

“Màxime, que són passats pus de XIII o XV messes que lo dit en Martí-Johan tené lo dit libre, *cum pacto et conditione* que, si dins hun any no pagava lo dit mossèn Johan Martorell lo dit libre, fos del dit en Martí-Johan. E, d’aquí avant, pogués vendre aquell o retenir aquell axí com a seu propri. E, per ço, lo dit mossèn Galceran no hauria ne ha dret algú de crèdit en lo dit libre.

“Diu més, *quod etiam ultra predicta*, lo dit en Martí-Johan *habet jus retentionis* com sia e és creador del dit mossèn Galceran Martorell en molt major quantitat que no val lo dit libre; com tinga cessió a ell feta per micer Johan Arbúcies, per rahó de advocació per aquell feta al dit mossèn Galceran, en una causa e procés de aquella; la qual és estada menada entre lo dit mossèn Galceran, de una part, e lo magnífich en Joffre de Blanes, en cert nom, de la part altra. E axí consta de la dita cessió, rebuda per lo discret en Pere Andreu, notari, a [en blanc] del present mes de abril; de la qual vos fa prompta fe. E, per ço, lo dit en Martí-Johan, ultra ço que és dit, à justa retència del dit libre, per lo dit crèdit.

“E jatsia lo dit mossèn Galceran Martorell haja volgut dir que lo dit libre és stat prestat graciosament o en comanda, té aquell lo dit Martí-Johan, lo contrari parlant stà en veritat: ço que no és stat prestat ne acomanat, ans és stat penyorat per los dits cent reals. E, tot haüt, sab que lo dit mossèn Johanot pasava moltes necessitats, e lo dit en Martí-Johan li prestava dinés sovent; la qual cosa no és ignorada per lo dit mossèn Galceran Martorell.

“E lo dit préstech o comanda pretesch hauria e mostrat // [f. 48v] lo dit mossèn Galceran Martorell en altra manera. Si no u provarà o mostrara, és cars e loch de defenir jurament al dit en Martí-Johan sobre lo dit préstech dels dits cent reals per ell prestats al dit mossèn Johannot Martorell, segons és dit.

“E requer per tal lo dit en Martí-Johan que per vós, dit molt magnífich lochtinent de governador, sia revocat lo dit manament; imposat sobre aquell callament a la part altra, de fer que lo jurament al dit en Martí-Johan en e sobre los dits cent reals prestats, e salvant al dit en Martí-Johan tot son temps e drets a dir, posar e provar totes qualsevol e excepcions, e tot ço que vulla dir, provar. E encara, pronunciant, declarant *vigore parti* lo dit libre és propri del dit en Martí-Johan, e encara *virtute dicte cessionis* haver

retenció del dit libre fins sia pagat e stat fet del dit seu crèdit. E, en general, demana e requer ésser-li fet compliment de justícia fahedor.”

E fonc prompta fe de la dita cessió, *si et in quatum etc.*

E posada la dita scriptura e feta fe de la dita cessió, encontinent, lo dit magnífich lochtinent general de governador provehí e manà la part altra ésser citada e, aquella en son dret hoÿda, dix que li faria justícia.

Deinde vero die intitulata II^a mensis madii, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXV^o, davant lo dit magnífich lochtinent general de governador, comparagueren los dits en Martí-Johan, en lo dit nom, de una part, e lo magnífich mossèn Galceran Martorell, *previo nomine*, de la part altra.

Et ibidem, presents les dites parts, fonch ahüt per lest et repetit ço que *de proximo* és stat posat.

De les quals coses, lo dit mossèn Galceran Martorell, *previo nomine*, demanà còpia e trellat. Lo qual, per lo dit magnífich lochtinent general de governador li fon atorgat e manat donar, retenint-se sobre feyt e causa.

Document 6

El donzell de València Joan Martorell “major de dies” actua en les senyories del noble Joan de Cardona, antic majordom del príncep de Viana.

1473, octubre 27. Ondara.

La universitat cristiana de la vila d'Ondara, juntament amb les aljames sarraïnes d'Ondara, valls de Guadalest i Confrides (la Marina), i llocs del Beniopa, Benicanena, Benipeixcar, el Real i l'Alqueria Nova (de l'horta de Gandia), autoritzades per llur senyor territorial, el noble baró *don* Joan de Cardona, nomenen procurador el donzell de València Joan Martorell major de dies, per tal de carregar censals morts i obtenir així un finançament de fins a 39.000 sous.

Archivo Histórico Nacional, Sección Nobleza (Toledo), Fons Osuna, carpeta de pergamins 155, document 15 (*olim* lligall 773, document 35; carpeta de pergamins 110, document 15). [Transcrivim tan sols la revocació del notari i el nomenament substitutori d'en Martorell:]

Cunctis huiusmodi publici et autentici instrumenti seriem, prospecturis elucescat, quod nos, Bernardus Botet, iusticie ville de Ondara, et Jacobus Calsanàsia et Bartholomeus Botet, iurati dicti ville, nomine officiorum predictorum auctorizantes et laudantes, nominibusque nostris propriis firmantes et concedentes infrascripta; ac Miquael Marqués, Johannes Yvanyes, Guillelmus Gavilà et Franciscus Gavilà, omnes christiani, vicini et habitatores dicte ville de Ondara; convocati et congregati voci Petri Berthomeu, preconis, et, iuncti iurati dicte ville in portico platee dicte ville –in quo moris est nobis, dicti universitati christianorum, consilium teneri, congregari et celebrari, per similibus, maioribus et minoribus–; de consensu, licencia et permissu nobis concessis per egregium dominum Johannem de Cardona, dominum nostrum et dicte ville inferius; laudante, aprobante et firmante; prout de dicta comissione nostra dicti egregii Johannis de Cardona, domini, nostri facta ad presentes diem, locum et horam constat, per relacionem dicti magnifici iurati michi, notari infrascripto, facta.

Attendentes et considerantes nos et universitas dicte ville, diebus preteritis (cum instrumento publico sindicatus et procuracionis recepto per infrascriptum notarium, die nona mensis iulii anno presenti et infrascripto, ad opus onerandi et carricandi tot solidos monete regalium Valencie, censuales, rendales et annuales, sive laudimio et fatica, tamen cum omni alio pleno iure emphiteotico, secundum Forum Valencie; que ipsorum precium sive precia summa actingessent triginta novem milium solidorum eiusdem monete), fecice [sic] et ordinasse sindicum, actorem et procuratorem nostrum et dicte universitatis, honorabilem et discretum Jacobum Gisquerol, notarium civemque Valencie. Qui, una cum sindicis, actoribus et procuratoribus vallium de Guadalest et Confrides, atque locorum de Beniopa, Benicanena, Benipexcar, lo Real e l'Alqueria Nova, et aliame dicte ville de Ondara, dictum carricamentum sive oneracionem dictorum tot solidorum censualium dictam summam triginta novem milium solidorum caprevari fecisset, et dictam pecuniam, nomine nostrum et pro nobis, et seu predicta universitate, recepisset, et de ipso apoca vel pocas firmasset, cum alia plura in dicto sindicatus instrumento contenta, ad quos nos refferimus.

Et quia voluntas et intencio nostra et dicte universitatis pronunc est quod dictus honorabilis et discretus Jacobus Gisquerol, notarius, no utar dictam procuracionem et sindicatum, nec nomine nostrum et dicte universitatis carricamentum predictum faciat; ideo, cum presenti publico instrumento, absque nota et infamia ipsius Jacobi Gisquerol, revocamus ipsum a dicta procuracione et sindicatus, omnemque potestatem carricandi et alia cum dicto instrumento per nos et dictam universitatem sibi atributam sive concessam tollimus, auferimus, amonemus et llevamus; si et prout tamquam ipsum sindicum et procuratorem vestrum et dicte universitatis faciemus et constituicemus.

Et tunc, cum presenti eodem publico instrumento, nominibus iamdictis et utroque eorum insolidum, et seu nomine dicte universitatis et singularium ipsius, presentium, absentium et futurorum, facimus, constituimus et ordinamus syndicum, actorem et procuratorem, et dicte universitatis certum et specialem, et ad infrascripta generalem, cum libera et generali administracione, et plenissima potestate et facultate, videlicet, magnificum Johannem Martorell maiorem natu, domicellum, Valencieque habitorem, licet absentem tanquam presentem, videlicet, ad honerendum, vendendum, caricandum nomine nostrum et dicte universitatis et singularium ipsius, dictos tot solidos censuales, non accedentes summam dictorum triginta novem milium solidorum, unacum dictis sindicis dictarum vallium et locorum, et insolidum. Et de dictam vendicione et caricamento, instrumentum quodcumque, nomine nostrum et pro nobis, et dicta universitate, faciendum, concedendum et firmandum; cum omnibus et singulis clausulis, promissio renunciacionibus fori submissionibus executoriis, renunciacionibus et obligacionibus, penis, pactis, cautelis, iuramentis, iucalibus seu similibus instrumentis necessariis et poni asuetis, ad voluntatem carricatoris dicti censualis et precium dictorum tot solidorum censualium; sive dictos triginta novem mille solidos, petendum, habendum et recipiendum, et de eo sipe ipsam apocam seu apocas quascumque faciendum et firmandum. Et, generaliter, damus, concedimus et conferimus vobis, dicto magnifico Johanni Martorell, sindico et procuratori nostro, licet absenti, ut suppra, omnem illum possem sive potestatem quod et quem dicto honorabile et discreto Jacobo Gisquerol, cum supradicto sindicatus instrumento, per nos fuit sibi concessam et comissam, cum omnibus clausulis, condicionibus, pactis, promissionibus, renunciacionibus fori, submissionibus, obligacionibus, iuramentis, penis et renunciacionibus in dicto instrumento sindicatus contentis, quas hic per incertis et apositis haberi volumus. Promittimus ideo quitquid per vos, dictum magnificum syndicum et procuratorem nostrum, pro nobis et dicte universitatis, in et super predictis et circa eam, actum, gestum, promissum sive concessum fuerit, habere tamen gratum, validum atque firmum; nulloque tempore revocabimus et seu dictam universitatem revocabit, sub bonorum, iamdictis nominibus utroque eorum insolidum et singularium dicte universitatis presentium, absentium et futurorum obligacione.

Quod est actum in villa de Ondara, die vicesima septima mensis octobris anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio. Sig(++++++)na nostrum, Bernardi Botet, Jacobi Calsanàsia, Bartholomei Botet, Miquaelis Marqués, Johannis Yvanyes, Guillermi Gavilà et Ffrancisci Gavilà, predictorum, qui hec, dictis nominibus, concedimus et firmamus.

Testes inde sunt: honorabilis Petrus Carrals, vicinus ville Denie, et Petrus Segarra, vicinus ville Gandie.

Sig(+)num mei, Georgii Rovira, regia auctoritate notarii publici pro regna Aragonum et Valencie, qui predictis confeci eaque per alium scribi feci et clausi, loco, die et anno prefixis.